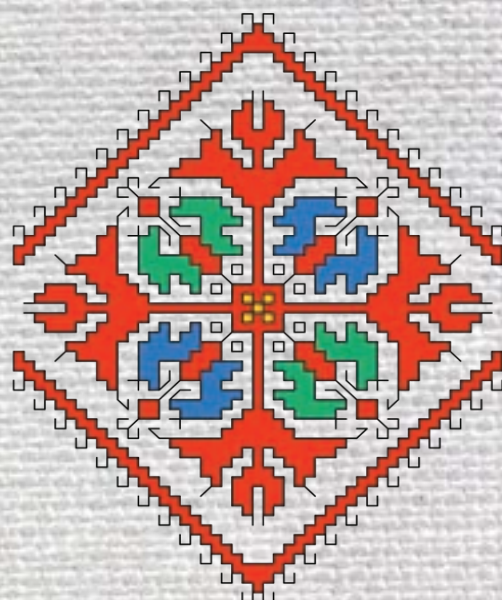

**Образование,
научни изследвания
и иновации**

**Education,
scientific research
and innovation**

„Образование, научни изследвания и иновации“ е двуезично (на английски и български език) научно списание, което се издава от Академично издателство „За буквите – О писменехъ“ към Университета по библиотекознание и информационни технологии – гр. София, България. Изданието цели да популяризира висококачествени теоретични и приложни изследвания в научните направления, в които Университетът по библиотекознание и информационни технологии е акредитиран да обучава от Националната агенция за оценяване и акредитация. В тази връзка основните тематични рубрики на списанието са:

- История и археология;
- Обществени комуникации и информационни науки;
- Информатика и компютърни науки;
- Национална сигурност;
- Актуално.

Списанието отразява иновативни идеи, научни резултати, съвременни тенденции и перспективи за развитие в изброените научни области. Публикуват се само оригинални научни статии, преминали двойно сляпо рецензиране.

Списание „Образование, научни изследвания и иновации“ е със свободен достъп.

<https://e-journal.unibit.bg/>
ISSN 2815-4630

“Education, Scientific Research and Innovations” is a bilingual (in English and in Bulgarian) scientific journal, which is published by the Academic Publisher “Za bukвите – O pismeneh”, at the University of Library Studies and Information Technologies – Sofia, Bulgaria. The publication aims to promote high-quality theoretical and applied research works in the scientific fields, accredited for teaching to the University of Library Studies and Information Technologies by the National Agency for Assessment and Accreditation. In this regard, the main thematic sections of the journal are:

- History and archaeology;
- Public communications and information sciences;
- Informatics and computer sciences;
- National Security;
- Current topics.

The journal reflects innovative ideas, scientific results, modern trends and prospects for development in the listed scientific fields. Only original scientific articles that have passed double-blind peer review are published.

The “Education, scientific research and innovation” journal is open access.

<https://e-journal.unibit.bg/>
ISSN 2815-4630

**ОБРАЗОВАНИЕ, НАУЧНИ ИЗСЛЕДВАНИЯ
И ИНОВАЦИИ**

**Научно списание
година I, книжка 1, 2023**

**EDUCATION, SCIENTIFIC RESEARCH
AND INNOVATIONS**

**Scientific journal
Vol. I, Issue 1, 2023**

ГЛАВЕН РЕДАКТОР

гл. ас. д-р Елисавета Цветкова
Факултет по библиотекознание
и културно наследство
Университет по библиотекознание
и информационни технологии
бул. „Цариградско шосе“ № 119,
София 1784, България
тел.: +359 894 70 38 70
е-поща: e.cvetkova@unibit.bg

ИЗДАТЕЛ

Академично издателство
„За буквите – О писменехъ“
Университет по библиотекознание
и информационни технологии

ДИРЕКТОР

доц. д-р Диана Стоянова
бул. „Цариградско шосе“ № 119,
ет. 2, стая 213
София 1784, България
тел.: +359 879 14 83 85
е-поща: d.stoyanova@unibit.bg

Списание „Образование, научни
изследвания и иновации“ излиза четири
пъти годишно:

книжка 1 – януари – март;
книжка 2 – април – юни;
книжка 3 – юли – септември;
книжка 4 – октомври – декември.

С изпращането на текст и илюстрации до
Академично издателство „За буквите –
О писменехъ“ авторът се съгласява да
преотстъпи правото за публикуването,
анонсирането и разпространението им за
нуждите на всички издания на „За буквите –
О писменехъ“. Материали, които не са
одобрени за публикуване, не се редактират
и не се връщат на авторите.

EDITOR-IN-CHIEF

Chief Assist. Prof. Elisaveta Tsvetkova, PhD
Faculty of Library Studies
and Cultural Heritage
University of Library Studies
And Information Technologies
119, Tsarigradsko Shosse Blvd.
Sofia 1784, Bulgaria
tel. +359 894 70 38 70
E-mail: e.cvetkova@unibit.bg

PUBLISHER

Academic Publisher
“Za Bukvite – O pismeneh”
University of Library Studies
and Information Technologies

DIRECTOR

Assoc. Prof. Diana Stoyanova, PhD
119, Tsarigradsko Shosse Blvd.
fl. 2, room 213
Sofia 1784, Bulgaria
tel.: +359 879 14 83 85
E-mail: d.stoyanova@unibit.bg

Journal “Education, Scientific Research
and Innovations“ is published four a year:
book 1 – January – March;
book 2 – April – June;
book 3 – July – September;
book 4 – October – December.

By sending texts or illustrations to the
Academic Publisher “Za Bukvite –
O pismeneh” the author agrees to submit the
copyright for publishing, dissemination and
announcing in all Academic Publisher
“Za Bukvite – O pismeneh” editions.
Materials that are not approved for
publication are not edited and are not
returned to the authors.

ГЛАВЕН РЕДАКТОР

гл. ас. д-р Елисавета Цветкова

РЕДАКЦИОННА КОЛЕГИЯ

проф. д-р Тереза Тренчева (България)

проф. д.н. Иван Гарванов (България)

проф. д-р Боряна Бужашка (България)

доц. д-р Пламен Богданов

(България)

доц. д-р Катя Рашева-Йорданова

(България)

проф. Невзат Йозел (Турция)

проф. д-р Александр Максимович

Циганенко (Русия)

доц. д-р Карла Базили (Италия)

проф. Натали Стоянофф (Австралия)

проф. д-р Майкъл Бук (САЩ)

доц. д-р Ахмет Алтай (Турция)

проф. Ихтиор Беков (Узбекистан)

проф. д-р Марзена Валинска (Полша)

проф. д-р Анна Бартовияк (Полша)

проф. д-р Владо Бучковски

(Северна Македония)

РЕДАКЦИОНЕН СЪВЕТ

проф. д-р Тереза Тренчева

доц. д-р Катя Рашева-Йорданова

доц. д-р Груди Ангелов

доц. д-р Нина Дебрюне

гл. ас. д-р Елисавета Цветкова

EDITOR-IN-CHIEF

Asist. Prof. Elisaveta Tsvetkova, PhD

EDITORIAL BOARD

Prof. Tereza Trencheva, PhD (Bulgaria)

Prof. Ivan Garvanov, DsC (Bulgaria)

Prof. Boryana Buzhashka, PhD (Bulgaria)

Assoc. Prof. Plamen Bogdanov, PhD

(Bulgaria)

Assoc. Prof. Katia Rasheva-Yordanova, PhD

(Bulgaria)

Prof. Nevzat Özel, PhD (Turkey)

Prof. Alexander Tsiganenko, PhD

(Russia)

Assoc. Prof. Carla Basili, PhD (Italy)

Prof. Natalie Stoianoff, PhD (Australia)

Prof. Michael Boock, PhD (USA)

Assoc. Prof. Ahmet Altay, PhD (Turkey)

Prof. Ikhtiyor Bekov, PhD (Uzbekistan)

Prof. Marzena Walińska, PhD (Poland)

Prof. Anna Bartkowiak, PhD (Poland)

Prof. Vlado Buchkovski, PhD

(North Macedonia)

EDITORIAL COUNCIL

Prof. Tereza Trencheva, PhD

Assoc. Prof. Katia Rasheva-Yordanova, PhD

Assoc. Prof. Grudi Angelov, PhD

Assoc. Prof. Nina Debruyne, PhD

Asist. Prof. Elisaveta Tsvetkova, PhD

УВОДНИ ДУМИ НА ГЛАВНИЯ РЕДАКТОР

Уважаеми читатели,

С трепет, вълнение и много надежди Ви представям първия брой на стартиращото електронно научно списание „Образование, научни изследвания и иновации“, издавано от Академично издателство „За буквите – О писменехъ“ към Университета по библиотекознание и информационни технологии.

Създадено по идея на ръководството на Университета и с активната подкрепа на цялата академична общност, списанието цели да популяризира висококачествени теоретични и приложни изследвания в професионалните направления, в които Университетът по библиотекознание и информационни технологии обучава: История и археология; Обществени комуникации и информационни науки; Информатика и компютърни науки; Национална сигурност. На тези професионални направления съответно отговарят и заложените в научното издание рубрики, като е добавена и рубриката „Актуално“, в която ще бъдат отразявани изследвания, засягащи нови обществени и научни тенденции и проблеми. Целта на екипа на списанието е чрез него да бъдат открити и широко популяризирани иновативни идеи, нови научни резултати, съвременни перспективи за развитие в изброените научни области. В списанието ще бъдат публикувани само оригинални научни статии, преминали двойно „сляпо“ рецензиране, което е гарант за неговото качество.

За да осигурим максимално широка аудитория за публикуваните в списание „Образование, научни изследвания и иновации“ научни статии и да достигнем до читатели от целия свят, списанието е със свободен достъп и е двуезично (на английски и български език) – статиите, които са на български език, съдържат резюме и координати на авторите на английски език, а тези на английски език съдържат резюме и координати на авторите на български език.

Важно предимство на списанието е и неговата периодичност – 4 „книжки“ (броя) годишно през три месеца, което означава, че само 2 до 3 месеца след подаването на текст за публикуване той вече може да бъде отпечатан в поредния брой.

Макар това да е само първият брой на списание „Образование, научни изследвания и иновации“, екипът му си е поставил амбициозната задача в най-кратки срокове да отговори на изискванията и изданието да бъде включено както в Националния референтен списък (НРС) на съвременни български научни издания с научно рецензиране, така и в световноизвестните бази данни като Central and Eastern European Online Library (CEEOL), Web of Science, Scopus и други.

Накрая бих искала да благодаря на всеотдайния екип на списанието, на членовете на редакционния съвет и на редакционната колегия, включваща учени от Полша, Италия, Русия, САЩ, Узбекистан, Австралия, Турция, Северна Македония и България, които приеха поканата да се присъединят към нас с много ентузиазъм, съпричастност и отговорност! Вярвам, че заедно можем да постигнем и невъзможното!

На добър час, списание „Образование, научни изследвания и иновации“!

*Д-р Елисавета Цветкова – главен редактор
на списание „Образование, научни изследвания и иновации“*

FOREWORD BY EDITOR-IN-CHIEF

Dear readers,

It is with great trepidation, excitement and high hopes that I share with you the first issue of the start-up electronic journal “Education, Scientific Research and Innovation”, published by the Academic Publisher “Za bukvite – O pismeneh” at the University of Library Studies and Information Technologies, Sofia, Bulgaria.

Created on the idea of the University’s Management and with the active support of the entire academic community, the journal aims to promote high-quality theoretical and applied research in the professional fields in which the University of Library Studies and Information Technologies teaches: History and Archaeology; Public Communications and Information Sciences; Informatics and Computer Sciences; National Security. The main thematic sections in the scientific edition correspond to these professional areas, and a current topics section has been added, in which research affecting new social and scientific trends and problems will be reflected. The goal of the journal’s team is to highlight and widely popularize innovative ideas, new scientific results, modern prospects for development in the listed scientific fields. Only original scientific articles, which have passed a double “blind” review will be published in the journal – a guarantee of its quality.

In order to ensure the widest possible audience for the scientific articles published in the “Education, Scientific Research and Innovation” journal and to reach readers from all over the world, the journal is open access and bilingual (in English and in Bulgarian) – the articles in Bulgarian contain a summary and contact details of the authors in English, and those in English contain a summary and contact details of the authors in Bulgarian.

An important advantage of the journal is its periodicity – 4 issues per year, every three months, which means that only 2 to 3 months after submitting a text for publication, it can already be printed in the next issue.

Although this is only the first issue of the “Education, Scientific Research and Innovation” journal, its team has set itself the ambitious task of meeting the requirements as soon as possible and for the publication to be included in the National Reference List (NRL) of modern Bulgarian peer-reviewed scientific publications, as well as in world-famous databases such as the Central and Eastern European Online Library (CEEOL), Web of Science, Scopus, etc.

Finally, I would like to thank the dedicated team of the journal, the members of the editorial board and the editorial council, including scholars from Poland, Italy, Russia, the USA, Uzbekistan, Australia, Turkey, North Macedonia and Bulgaria, who accepted the invitation to join us with a lot of enthusiasm, empathy and responsibility! I believe that together we can achieve the impossible!

Good luck, Education, Scientific Research and Innovation Journal!

*Chief Assist. Prof. Elisaveta Tsvetkova, PhD – Editor-in-chief
of “Education, Scientific Research and Innovation” Journal*

Съдържание	Contents
<i>История и археология</i>	<i>History and archaeology</i>
Библиофилско издание на Аджарското евангелие от 1652 г. на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ <i>Красимира Александрова</i>	7 Bibliophile Edition of the “Adjar four gospels – 1652” Conserved in the “St. st. Cyril and Methodius” National Library <i>Krasimira Alexandrova</i>
<i>Обществени комуникации и информационни науки</i>	<i>Public Communications and Information Sciences</i>
Мобилните технологии – ключов елемент на библиотечно-информационното осигуряване в съвременното образователно пространство <i>Ирена Петева, Елисавета Цветкова</i>	15 Mobile Technologies – Key Element of Library and Information Provision in the Contemporary Learning Environment <i>Irena Peteva, Elisaveta Tsvetkova</i>
Глобализация и новата революционна система на богатство на знанието <i>Стоян Денчев, Йово Йотов, Стоян Гаров</i>	30 Globalization and the new Revolutionary System of Wealth of Knowledge <i>Stoyan Denchev, Yovo Yotov, Stoyan Garov</i>
<i>Информатика и компютърни науки</i>	<i>Informatics and Computer Science</i>
Изкуството да анализираш системи!? Видове анализи <i>Стоян Денчев</i>	37 The art of Analysing Systems!? Types of Analysis <i>Stoyan Denchev</i>
Електронно подписване на документ – предизвикателство пред дигитализацията в ежедневието <i>Александър Кирков, Николай Ангелов</i>	48 Document Digital Signature – a Challenge for Digitalization in Everyday Life <i>Alexander Kirkov, Nikolay Angelov</i>
<i>Национална сигурност</i>	<i>National security</i>
Недостатъци във военните способности на европейските страни - членки на НАТО, в края на ХХ и началото на ХХІ век <i>Пламен Богданов, Ралица Йотова, Стелиана Йорданова</i>	56 Deficiencies in Military Capabilities of European NATO Member States at the end of the 20 th and the Beginning of the 21 st Century <i>Plamen Bogdanov, Ralitsa Yotova, Steliana Yordanova</i>
Развитието на културния туризъм в държавата, свързан с патриотичното възпитание на нацията, като елемент от националната сигурност <i>Ивайло Петров</i>	68 The Development of Cultural Tourism in the Countries, Related to the Patriotic Upbringing of Nations, as an Element of National Security <i>Ivaylo Petrov</i>
<i>Актуално</i>	<i>Current</i>
Значението на спорта и търговските марки на Република Северна Македония <i>Дарко Каевски</i>	71 The Importance of Sports and Trademarks of the Republic of North Macedonia <i>Darko Kaevski</i>

ИСТОРИЯ И АРХЕОЛОГИЯ HISTORY AND ARCHAEOLOGY

БИБЛИОФИЛСКО ИЗДАНИЕ НА АДЖАРСКОТО ЕВАНГЕЛИЕ ОТ 1652 Г. НА НАЦИОНАЛНАТА БИБЛИОТЕКА „СВ. СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЙ“

Красимира Александрова

Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий“

<https://doi.org/10.70300/PVYO6834>

***Резюме:** В текста е представена историята на постъпване на Аджарското евангелие в Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ и отпечатването на фототипно издание през 2022 г.*

***Ключови думи:** Национална библиотека, ръкописи, фототипно издание*

ВЪВЕДЕНИЕ

През 2023 г. се навършват 145 години от създаването на Националната библиотека на България. Връстница на Освобождението от 1878 г., досега колекциите ѝ я правят изследователски и научен център с национална, европейска и световна значимост.

Понастоящем Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ има фонд, който обхваща близо 8 500 000 библиотечни единици. Една от най-ценните колекции е тази от славянски ръкописи с хронологичен обхват XI–XIX в. Колекцията в своята цялост дава представа за историята и тенденциите в развитието на книжовния живот по българските земи, за скрипторските школи и средища, както и за български книжовници от различни епохи. Същевременно тя онагледява концепциите за българския литературен живот, свързан с поколения българи, водени от стремежа да приобщят нацията ни към християнска Европа. Енинският апостол от XI в. е най-старият кирилски ръкопис, съхраняван в Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“, следван от Аргировия триод от първата половина на XIII в., Добрейшовото евангелие също от първата половина на XIII в., Евтимиевия служебник и Бориловия синодик от последната четвърт на XIV в., Софийската Александрия от XV в., Етрополското четириевангелие от 1637 г., Аджарското евангелие от 1652 г. и Еленския дамаскин от втората четвърт на XVII в., Софрониевия препис на Паисиевата „История славянобългарска“ от 1765 г. и още много други безценни ръкописи.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Фондът от славянски и чуждоезични средновековни и късни ръкописи включва около 1700 ръкописа. Това са главно книги с църковно-догматическо съдържание, предвидени за богослужерна употреба и за всекидневните нужди на монашеския живот.

Славянската ръкописна колекция, съдържаща български, сръбски, влашки, молдавски и руски книжовни паметници, представя пълна картина на историята на нашата писмена култура през Късното средновековие, епохата на османското владичество и Възраждането чрез запазените свидетелства за историята на българската литература и българския език, за развитието на южнославянското кирилско писмо, както и различни сведения за общата и културната история не само по българските, но и по балканските земи. Тя дава представа за продукцията както на най-големите български културни центрове през вековете – Търново с околните манастири през XIII и XIV в., книжовната школа в Рилския манастир през XIV, XV в. и до края на ръкописната традиция през XVIII в., София и софийските манастири, Ловеч и Ловчанския манастир, някои от манастирите на Света гора (Атон), Бачковския манастир, книжовните средища в Етрополе и с. Аджар, Пловдив, Кукленския манастир, Котел и др., така и на малки преписвачески работилници, изготвяли ръкописни книги за конкретни случаи по цялата българска територия. Сред подписаните ръкописи срещаме имената на редица книжовници като поп Добрейшо, поп Йоан, поп Герасим, Мардарий Рилски, монах Спиридон, Висарий Дебърски, Петър Граматик, Даниил Етрополски, Аврам Димитриевич, даскал Недялко и синът му даскал Филип, поп Тодор Врачански (Теофан Рилски), Йосиф Брадати, Никифор Рилски, йеромонах Памво Калоферски, Петър Царски, поп Пунчо, Софроний Врачански (поп Стойко Владиславов) и др. Основната част от ръкописите са от периода XV–XVIII в., което дава възможност България да се възприема по-скоро като духовен процес, а не само като географско понятие.

Интересът към ръкописното и книжовното ни богатство основателно е голям. Водени от убеждението, че за да достигнат до по-широка аудитория, книжовните съкровища на библиотеката трябва да се популяризират по-активно, през 2022 г. се инициира подготовката за отпечатване на фототипно пълноцветно издание на Аджарското евангелие от 1652 г. То е от малкото ръкописи с подпис на книжовник от Аджарската книжовна школа от XVII в., като украсата от заставки миниатюри е изключително добре запазена. Тиражът е от 200 номерирани броя. Изданието е обогатено с послеслов на български и английски език на проф. Елисавета Мусакова.

За избора на съставителите (доц. д-р Кр. Александрова, д-р В. Аврамова, д-р Б. Минчева, д-р Ст. Пейков) има не малко основания, свързани със значението на Аджарската книжовна школа в епохата на Българското средновековие. В НБКМ се съхраняват 9 ръкописа и фрагменти от Аджарската школа.

На представянето на фототипното издание в Националната библиотека на 30 януари 2023 г., в отговор на въпроса защо Аджарското евангелие, гл. ас. д-р Диляна Радославова от Института за литература към БАН обясни, че дейността на аджарските книжовници, илюстратори и орнаментатори бележи един от върховете постижения в българското

изкуство за украса на книгата. Тя се откроява сред преписвачите калиграфи и майстори на ръкописна декорация, работещи през XV–XVIII в., с оригинален авторски почерк. От своя страна проф. Елисавета Мусакова коментира, че и до днес остава неясно откъде са се информирали тамошните автори, но независимо от това средището, което остава в сянка, е следвало най-добрите художествени образци.

Аджарското четириевангелие е един от най-колоритните ръкописи в славянската колекция на Националната библиотека, със сигнатура НБКМ 1364. То е писано, а най-вероятно и украсено от йерей Недялко през 1652 г. в с. Аджар. Периодът на изработването му според някои изследователи е наричан „трети Златен век“ на българската култура.

Според преданията карловското село Аджар (дн. Свежен) след завладяването на българските земи от османските нашественици приютява избягалите от Търново боляри. В този период представителите на отделните книжовни средища и книгописни центрове като Етрополски манастир, Кукленски манастир, Рилски манастир са свързани чрез общи художествени и стилови тенденции.

Предпоставките, обуславящи развитието на с. Аджар, са свързани с населението, което е чисто българско, грамотно и заможено, кипи активен стопански живот, има църква и килийно училище и не на последно място, селището е в близост до градовете Пловдив и Карлово и до манастирите Етрополски, Троянски, Кукленски.

Делото на аджарските книжовници – орнаментатори и илюстратори от XVII в., е сред значимите художествени постижения в историята на българското изкуство за оформяне и украса на ръкописната книга. По съдържание това са богослужебни книги и сборници с апокрифно и смесено съдържание. Освен със съдържанието, ръкописите се открояват с художествената си украса, орнаментика и оформление. Запазените до наши дни ръкописи от Аджарската школа по произход и местонахождение са 25, като 20 са писани в селото от местни книжовници през XVII в., а за останалите 5 няма сигурни свидетелства, че са писани там.

За пътя на ценния ръкопис до Библиотеката може да се съди по приписки от 1878 г., които сочат, че той се е намирал в с. Голяма Раковица, Софийско, в църквата „Св. Никола“. Първата известна публикация за ръкописа от 1930 г. в „Църковен вестник“, год. 31, № 32, с. 367–368¹ също потвърждава, че той се е съхранявал в църквата на селото. Навярно оттам ръкописът постъпва през 1939 г. в Археологическия музей в София.

В началото на 80-те години на XX в., заедно с други ръкописи от музея, Аджарското евангелие е предадено на Народната библиотека.

Книжното тяло съдържа 245 л., като размерите им са 285x205 мм с два форзаца.² Хартията на ръкописа е с добро качество и с водни знаци „корона със звезда и полумесец“ и „котва в кръг с трилистник“. Подвързията е изработена от дъски и орнаментирана кожа – Христовото Разпятие, образи на евангелисти, растителни орнаменти и геометрични фигури.

Украсата на ръкописа е много богата и включва заставки с миниатюри с образите на евангелистите в началото на всяко евангелие, съпроводени от големи плетенични инициали, от които се развива пищен растителен орнамент.

В цялото оформление е наподобена украсата на луксозен ръкопис.

Илюстрация 1

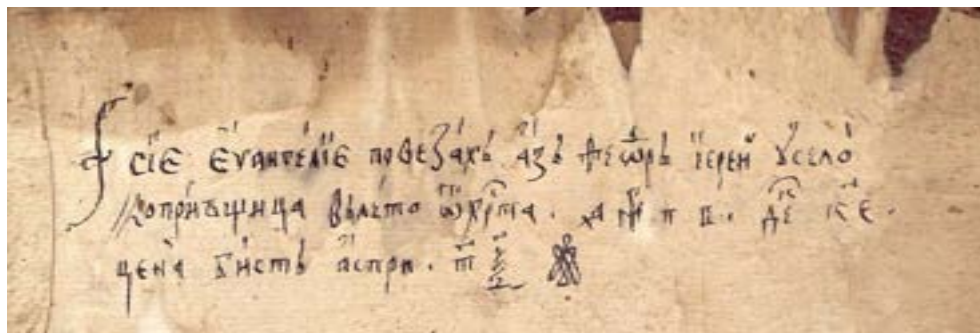
Общата стилистика и разположение на декоративните елементи в ръкописа показват близост с традицията на западноевропейската ръкописна практика и орнаментика. При тях инициалът е продължен и обрамчва основния текст. Този тип украса е характерен за готическата и ренесансова европейска книга от XIII до XV в.

Заедно с още едно евангелие, което се съхранява в Пловдивската библиотека, това са двете, засега единствени познати евангелия, изработени в Аджарското книжовно средище от втората половина на XVII в. и самото начало на XVIII в. Те заедно с останалите запазени ръкописи, произхождащи от това средище, дават основание с. Аджар да се определи като локална книжовна школа – последната в късносредновековната българска култура.

Известно е, че през XVII в. в Аджар работят поп Йовко, даскал Недялко и синът му даскал Филип. Талантът на аджарските орнаментатори се проявява най-ярко в заставките с миниатюрни изображения на светци и различни сцени. Броят им в посочените ръкописи е около 100.

Даскал Недялко и синът му даскал Филип са били енорийски книжовници, профилирани като учители и преписвачи на богослужебни книги, които са изработвани както за всекидневния църковен ритуал, така и за продажба.

Художествената подвързия на ръкописа е отлично запазена. Според приписка от 1782 г. тя е направена от йерей Теодор в Копривщица.

Илюстрация 2

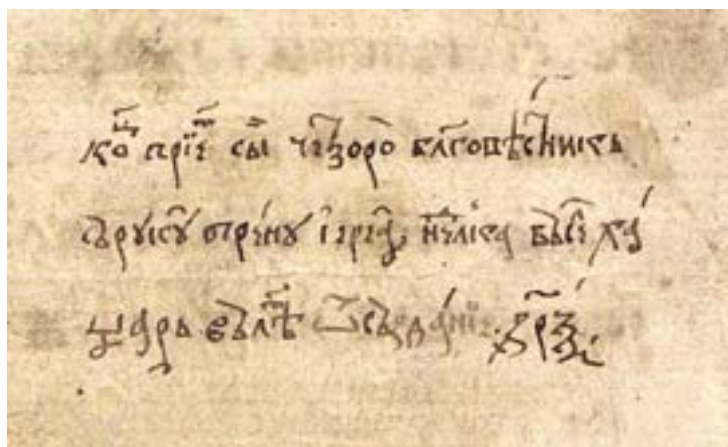
Приписка на Иван Илиов от 1878 г. говори, че той е подвързал отново ръкописа, но вероятно става дума само за потягане на подвързията.

По отношение на съдържанието ръкописът се състои от текста на четирите евангелия, към всяко от които е включен списък на главите в него. Отделните евангелия започват със заставки и плетенично-растителни орнаменти.

Илюстрация 3

В края на ръкописа в бележка е обозначено името на книжовника, който го е изписал – йерей Недялко.

Илюстрация 4

Приписките в ръкописа допълват неговата история, като разкриват детайли за събития от средата и края на XIX в. Така например лице с инициали Х. Н. отбелязва, че на 1 март 1881 г. е убит руският император. В бележка с молив на свещеник Стоил Драголов се съобщава за посещение на Петко Р. Славейков в селото на 11 септември 1866 г., както и за градушката на 31 март 1884 г.

Илюстрация 5

В заключение ще цитирам послеслова на проф. Е. Мусакова към изданието, в който тя представя символното значение на евангелското слово за християните в Османската империя според С. Великов, автор на първата публикация за Аджарското евангелие през 1930 г.: „... коравият български дух не е бил сломен и той е черпил сила и вдъхновение в съзнанието си, че и нашият род е достоен за по-светъл живот и ние наред с другите народи сме допринесли скъп дар в историята на човечеството – нашата славянска книга. И навярно под напора на това съзнание нашите духовни водачи пишели книги, за да може чрез тях народът ни, лишен от друга духовна храна, да се възпитава религиозно-нравствено“.³

БЕЛЕЖКИ

¹ Велков, С. Едно старинно евангелие. *Църковен вестник*, год. 31, 1930, № 32, с. 367–368.

² Христова, Б. и др. *Опис на славянските ръкописи в Софийската народна библиотека*. Т. 5. София: НБКМ, 1996, с. 28–33.

³ Мусакова, Е. *Аджарското четириевангелие на даскал Недялко от 1652 г.: Послеслов / Аджарско евангелие 1652: Фототипно издание*. София: НБКМ, 2023, с. 1–7.

ЛИТЕРАТУРА

Велков, С. (1930). Едно старинно евангелие. *Църковен вестник*, год. 31, № 32, с. 367–368.

Мусакова, Е. (2022). *Аджарското четириевангелие на даскал Недялко от 1652 г.: Послеслов / Аджарско евангелие 1652: Фототипно издание*. София: НБКМ, с. 1–7.

Показаха уникалното Аджарско четириевангелие от 1652 година: Plovdiv Now. (2023). [viewed 2 February 2023]. Available from: [//plovdivnow.bg/obshtina-brezovo/pokazaha-unvikalnoto-adzharsko-chetirievangelie-1652-godina-83760](http://plovdivnow.bg/obshtina-brezovo/pokazaha-unvikalnoto-adzharsko-chetirievangelie-1652-godina-83760).

Христова, Б. и др. (1996). *Опис на славянските ръкописи в Софийската народна библиотека*. Т. 5. София: НБКМ, с. 28–33.

REFERENCES

Hristova, B. i dr. (1996). *Opis na slavyanskite rakopisi v Sofiyskata narodna biblioteka*. Т. 5. Sofia: NBKM, s. 28–33.

Musakova, E. (2022). *Adzharskoto chetirievangelie na daskal Nedyalko ot 1652 g.: Posleslov / Adzharsko evangelie 1652: Fototipno izdanie*. Sofia: NBKM, s. 1–7.

Pokazaha unikalnoto Adzharsko chetirievangelie ot 1652 godina: Plovdiv Now. (2023). [viewed 2 February 2023]. Available from: [//plovdivnow.bg/obshtina-brezovo/pokazaha-unvikalnoto-adzharsko-chetirievangelie-1652-godina-83760](http://plovdivnow.bg/obshtina-brezovo/pokazaha-unvikalnoto-adzharsko-chetirievangelie-1652-godina-83760).

Velkov, S. (1930). Edno starinno evangelie. *Tsarkoven vestnik*, god. 31, № 32, s. 367–368.

**BIBLIOPHILE EDITION OF THE “ADJAR FOUR GOSPELS – 1652”
CONSERVED IN THE “ST. ST. CYRIL AND METHODIUS” NATIONAL LIBRARY**

***Abstract:** The article follows the journey of the Adzhar Four Gospels to the “St. St. Cyril and Methodius” National library and the phototype edition of the latter, published in 2022.*

***Keywords:** National library, manuscripts, phototype edition*

Assoc. Prof. Krasimira Alexandrova, PhD
St. St. “Cyril and Methodius” National Library
E-mail: k.aleksandrova@nationallibrary.bg

ОБЩЕСТВЕНИ КОМУНИКАЦИИ И ИНФОРМАЦИОННИ НАУКИ PUBLIC COMMUNICATIONS AND INFORMATION SCIENCES

МОБИЛНИТЕ ТЕХНОЛОГИИ – КЛЮЧОВ ЕЛЕМЕНТ НА БИБЛИОТЕЧНО-ИНФОРМАЦИОННОТО ОСИГУРЯВАНЕ В СЪВРЕМЕНОТО ОБРАЗОВАТЕЛНО ПРОСТРАНСТВО

Ирена Петева, Елисавета Цветкова

Университет по библиотекознание и информационни технологии

<https://doi.org/10.70300/YOHF1675>

Резюме: *Мобилните технологии еволюират изключително бързо и предоставят мигновен достъп до постоянно нарастващ обем от информация. Те осигуряват нови възможности за комуникация и споделяне на знания между отделни лица или групи, независимо от времето и физическата локация. Това ги прави новия ключов елемент на съвременното образователно, научно и информационно пространство. Настоящият доклад цели да представи тенденциите в развитието на европейските и в частност на българските образователни и информационни политики за приложение на дигиталните технологии с акцент върху мобилните технологии; изяснява се същността на понятията „мобилно обучение“ и „мобилна дигитална библиотека“ и се представят изводите от емпирично изследване на тема „Мобилни дигитални библиотеки и мобилно обучение“, проведено сред информационни потребители. Докладът защитава тезата, че фокусът при съвременното удовлетворяване на информационните нужди на изследователи, практики и обучаеми е изместен към дигиталните форми за предоставяне на качествена, разнообразна и бързо достъпна информация, получавана чрез мобилно устройство.*

Ключови думи: *мобилни дигитални библиотеки, мобилно обучение, образование, информационни потребители, библиотеки*

ВЪВЕДЕНИЕ

Днес дигиталната информационна среда е безспорен факт. Тя води след себе си както редица предизвикателства, така и множество нови възможности във всяка една сфера от обществения и личния живот. В съвременното информационно общество включването на дигиталните подходи и на новите мобилни технологии в дейността на всички институции, включително и образователните и информационните, е неизбежно.

Виртуалният достъп чрез мобилни електронни устройства до цифровизирани обекти отдавна вече не е новост. Информационните, образователните и културните институции – библиотеки, музеи и галерии – от десетилетия вече предоставят част от своите колекции в

дигитален формат. Дигитализирането на архиви и библиотечни колекции, на музейни и галерийни експонати позволи отдалечен достъп до изследователски материали за студенти, учени и заинтересовани общности от цял свят. Дигиталните колекции, отразяващи физическите колекции на културните институции, са в основата на голямо разнообразие от международни и мултидисциплинарни изследвания. Те отвориха границите и предоставиха нови възможности за изследване на културното наследство, за обучение, за съвременно библиотечно-информационно осигуряване, отговарящо на високите критерии на европейското образователно пространство.

ИНФОРМАЦИОННИТЕ И КОМУНИКАЦИОННИ ТЕХНОЛОГИИ В СЪВРЕМЕННИТЕ ОБРАЗОВАТЕЛНИ ПОЛИТИКИ

Днес Европа залага на интелигентен, устойчив и приобщаващ растеж. Три взаимно подсилващи се приоритета, чрез които Европейският съюз поема отговорност за своето бъдеще, търси пътища за трансформация, за икономически и социален напредък.

Във визията за Европа на XXI в. ключово значение имат образованието, информацията и новите информационни и комуникационни технологии. Всяка от тези области се преплита много тясно с функциите и ролята на библиотеките. Те са институциите, които могат активно да се включат в реализирането на ефективни и успешни трансформации, търсени от европейското общество.

Още преди десетина години е създаден един от основните стратегически документи в България, засягащ новите информационни и комуникационни технологии, тяхната роля и възможности, съвременните форми и подходи за ефективното им включване в образователната и научната сфера. Този документ е **„Стратегията за ефективно прилагане на информационни и комуникационни технологии в образованието и науката на Република България (2014–2020 г.)“**, който цели:

- създаване на равни възможности за всеки за получаване на качествени образователни услуги на нивото на съвременните изисквания и тенденции, независимо от местоживеенето и обучението, с използване на съвременни ИКТ;
- формиране на личности, адаптирани към живота в информационното общество с всички негови възможности, заплахи, предизвикателства и рискове;
- осъществяване на по-плавен, ефективен и управляем преход на обществото към икономика на знанието (Strategia 2014).

Изключително важната роля, която стратегията определя на приложението на мобилните технологии, на дигиталните образователни ресурси и на новите подходи в съвременното обучение, е ясно подчертана в думите: „Съвременното общество, което определяме вече като информационно, сега стремително става и мобилно. Това означава, че достъпът до информация и услуги трябва да се осигурява постоянно, независимо от времето и местонахождението на потребителя. За осигуряване на мобилност се появиха нови класове

компютърни устройства (лаптопи, смартфони, таблети и др.) и нови технологии за работа с информационните ресурси и услуги (т.нар. „облачни“ технологии). Съвременният обучаващ се ученик, студент, докторант трябва да има постоянен достъп до електронни образователни ресурси и услуги. Това се отнася и за участниците в образователния и развоен процес на всички равнища – родители, учители, преподаватели и учени. Мобилността на всеки участник в образователния процес ще бъде в основата на мобилното образование в новото информационно общество“ (Strategia 2014).

Най-новият стратегически документ, залагащ посоките за развитие на образованието в България, е „**Стратегическа рамка за развитие на образованието, обучението и ученето в Република България (2021–2030)**“, публикуван на 11 март 2021 г. Стратегическата рамка е изготвена от Министерството на образованието и науката в сътрудничество със заинтересовани страни и заедно със „Стратегията за развитие на висшето образование в Република България“ очертават общата рамка за развитие на образованието, обучението и ученето в Република България до 2030 г. Стратегическата рамка е изготвена в синхрон с перспективите, заложи в актуални стратегически документи на глобално и европейско ниво, които очертават общосподелената визия за висококачествено, приобщаващо, ценностно-ориентирано и продължаващо през целия живот образование, обучение и учене (Strategischeska 2021).

Образователните политики на национално ниво са съобразени с актуалните тенденции в съвременното европейско образование, които предполагат не само директен трансфер на знания от учителите към учениците, но и изграждане на умения за самостоятелно и критично мислене, за работа в екип и личностно развитие. Освен за висококачествена първоначална подготовка на педагогическите специалисти, са заложи възможности за тяхната последваща квалификация и кариерно израстване. Дейностите са с фокус към прилагане на компетентностния модел и на иновативни методи на обучение. Подчертана е необходимостта от системни усилия за осъществяване на преход от преподаване на знания към усвояване на ключови компетентности.

Ключовите компетентности са осем на брой и са определени в „Препоръка на Съвета на Европа от 22 май 2018 година относно ключовите компетентности за учене през целия живот“:

- езикова грамотност;
- многоезикова компетентност;
- математическа компетентност и компетентност в областта на точните науки, технологиите и инженерството;
- цифрова компетентност;
- личностна компетентност, социална компетентност и компетентност за придобиване на умения за учене;
- гражданска компетентност;

- предприемаческа компетентност; компетентност за културна осведоменост и изява (Preporaka 2018).

Съществен акцент в стратегията е поставен на възпитателната работа като неизменна част от цялостния образователен процес. Това отразява както утвърдената българска образователна традиция, така и визията за ключовите компетентности в нейните три основни измерения: знания, умения и нагласи. Възпитателната работа е в основата на формирането на нагласите на базата на усвоените знания и развити умения в рамките на всяка една от компетентностите, в т.ч. през процеса на обучение.

Комплексът от умения, необходими за живот в ХХІ в., непрекъснато се разширява и динамично се променя. Все по-осезаема става нуждата от социална и емоционална интелигентност. През следващите десет години базовата и функционалната грамотност в областта на четенето, математиката, природните науки и технологии и дигиталните умения трябва да се доразвиват. Заедно с това ще се налага акцент върху свързващите умения като критично мислене, изказване на информирано мнение, инициативност, насоченост към решаване на проблеми и умения за работа в екип. Ще нараства търсенето на качества на личността като етично поведение, любознателност, адаптивност, лидерство, социална отговорност и приемане на различията. „Успехът на личността, както и благополучието на обществата все повече ще се определят от това, в каква степен образованието формира у всеки човек ценности и изгражда ценностно-ориентирано поведение.“ (Strategicheska 2021)

В Стратегията се подчертава, че ако искаме сегашните и бъдещите ученици да се справят уверено с най-големите предизвикателства в света, е необходима промяна в начина на преподаване и усвояване на знанията и уменията при формиране на ценности и нагласи. За целта се налага преход от преподаване, запаметяване и възпроизвеждане на информация към използване на интерактивни методи, активно взаимодействие между участниците в образователния процес, персонализация на учебното съдържание и ориентация към резултати. Това са задачи за учителя на ХХІ в. Все по-ясно се очертава необходимостта учителите да са креативни, иновативни и вдъхновяващи. Те трябва да умеят да мотивират младите хора за търсене на нови знания и формиране на изследователски и творчески интереси.

От изключителна важност днес е да се променя средата, изучаваните предметни области и методите на преподаване с темпове, съответстващи или изпреварващи динамиката на променящия се свят. Дигитализацията и новите информационни технологии, в частност изкуственият интелект и мобилните технологии, променят света и структурата на професиите. Тази промяна изисква повишаване нивото на цифровите компетентности и фокусиране на образователния процес върху математиката, технологиите и инженерните умения, върху работата с алгоритми, формирането на умения за гъвкавост и адаптивност (Denchev, Peteva, Stoyanova, 2016).

В резултат на направен SWOT анализ на актуалното състояние на образователната система са определени **9 приоритетни области за развитието на образованието и обучението до 2030 г.:**

- Ранно детско развитие;
- Компетентности и таланти;
- Мотивирани и креативни учители;
- Сплотени училищни общности и системна работа с родителите;
- Ефективно включване, трайно приобщаване и образователна интеграция;
- **Образователни иновации, дигитална трансформация и устойчиво развитие;**
- Реализация в професиите на настоящето и бъдещето;
- Учене през целия живот;
- Ефикасно управление и участие в мрежи (Strategicheska 2021).

Особен интерес за нас представлява **Приоритетна област 6: Образователни иновации, дигитална трансформация и устойчиво развитие.** Иновациите в образованието целят промяна на културата на преподаване и създаване на по-привлекателна среда за учене, както и повишаване ефективността на образователния процес. Те стимулират креативното мислене и творчеството в процеса на обучение. Стратегията цели да се развият образователни иновации във всички етапи и степени на образованието и във всички сфери на училищния живот.

Дигиталните умения и компетенции са приоритет за целия образователен спектър. Достъпът до ИКТ за децата от XXI в. е неразделна част от достъпа до образование (Strategicheska 2021). Навлизането на иновации, базирани на ИКТ, в системата на образованието ще усъвършенства процеса на обучение и ще повиши неговата ефикасност и ефективност. В сферата на образованието ще се прилагат политики, насочени към изграждане и надграждане на образователна облачна среда и създаване на ресурси, както и към споделяне и интегриране на вече съществуващи и доказали се на национално и международно равнище ресурси. Ще се насърчава и формирането на умения в учениците да станат дигитални създатели, да моделират, програмират и развият дигитална креативност. Усилията са насочени към въвеждане на специализирани софтуерни решения за анализ и оценяване на образователните резултати.

В Приоритетна област 6 са заложили 6 основни цели с разписани конкретни дейности за постигането на всяка от тях:

- Цел 6.1. Насърчаване и развитие на култура за иновации;
- Цел 6.2. Иновации в образователния процес;
- Цел 6.3. Иновации в образователната среда;
- **Цел 6.4. Развитие на образованието в дигитална среда и чрез дигитални ресурси;**
- Цел 6.5. Образование за устойчиво развитие;

- Цел 6.6. Модернизиране на образователната инфраструктура към устойчиво развитие.

Част от дейностите, заложи в Цел 6.4. Развитие на образованието в дигитална среда и чрез дигитални ресурси, включват:

- балансирано използване на дигиталните образователни решения и на традиционното учене съобразно възрастта на децата;
- развиване на уменията на педагогическите специалисти за преподаване в онлайн среда и за разработка и използване на дигитално учебно съдържание;
- формиране на компетентности в учениците и педагогическите специалисти за създаване, редактиране, обогатяване и актуализиране на дигитално съдържание;
- формиране на умения за безопасно използване на интернет, за разпознаване на рискове, заплахи, фалшиви новини и др.;
- създаване във всяка институция от предучилищното и училищното образование на високотехнологична образователна среда и условия за преподаване чрез използване на интегрирани образователни платформи и облачни технологии;
- създаване на условия за обучение в дигитални технологии в извънучилищните центрове за подкрепа за личностно развитие;
- увеличаване броя на крайните електронни устройства в институциите от системата на предучилищното и училищното образование;
- обзавеждане на учебните кабинети със съвременно оборудване за работа с дигитално учебно съдържание и превръщането им в дигитални класни стаи;
- споделяне, интегриране и използване на вече съществуващи и доказали ефективността си безплатни дигитални образователни ресурси за ученици и учители;
- разработване и осигуряване за безвъзмездно ползване на дигитални образователни ресурси за учениците;
- осигуряване за безвъзмездно ползване на достъп до електронно четим учебник на съответните учебници – печатни издания за учениците от I до VII клас;
- въвеждане и използване на системи с изкуствен интелект в училищното и професионалното образование и обучение (Strategicheska 2021).

Документът „Стратегическа рамка за развитие на образованието, обучението и ученето в Република България (2021–2030)“ залага редица важни и основополагащи принципи за постигането на актуална, отговаряща на европейските критерии образователна система, отразяваща необходимостта от активно включване на съвременните информационни и дигитални технологии в образователните процеси и изграждаща дигитално грамотни хора, способни да работят ефективно в съвременната информационна среда.

Като своеобразен надграждащ „Стратегическа рамка за развитие на образованието, обучението и ученето в Република България (2021–2030)“ документ може да се разглежда

обнародваната в „Държавен вестник“ на 8 януари 2021 г. **„Стратегия за развитие на висшето образование в Република България за периода 2021–2030“**.

В нея се отбелязва, че едно от съществените предизвикателства, възникващи от промени извън сферата на висшето образование в България, е именно всеобщата дигитализация и развитието на образователни системи, които допълват или са алтернативни на класическото висше образование. Сред предизвикателствата, възникващи от процеси вътре в сферата на висшето образование в България, се откроява липсата на съответствие с потребностите на дигиталното поколение и с компетентностите, необходими за успешна реализация в условията на технологична революция (Strategia 2021).

За преодоляването на тези предизвикателства в Стратегията са заложили **10 цели** със съответни действия към тях:

- **Цел 1.** Разработване на устойчив механизъм за осъвременяване на съществуващите и създаване на нови учебни програми;
- **Цел 2.** Въвеждане на съвременни, гъвкави и ефективни форми и методи на обучение;
- **Цел 3.** Подобряване на организацията и на ефективността на образованието във ВУ;
- **Цел 4.** Интернационализация на висшето образование и включване в международни образователни и научни мрежи;
- **Цел 5.** Стимулиране на участието на младите преподаватели;
- **Цел 6.** Активизиране на научната дейност във висшите училища;
- **Цел 7.** Изграждане на ефективна връзка образование – наука – бизнес;
- **Цел 8.** Повишаване ролята на ВУ като активен фактор за регионално развитие;
- **Цел 9.** Подобряване на управлението и на системата за акредитация на ВУ;
- **Цел 10.** Подобряване структурата и ефикасността на висшето образование (Strategia 2021).

Както в останалите стратегически документи, така и в тази стратегия много важно място е отредено на дигитализацията. В нея се отбелязва, че според индекса за навлизането на цифровите технологии в икономиката и обществото DESI през 2019 г. България се нарежда на последното място сред европейските страни, като през 2018 г. е била на 26 място (Strategia 2021). През последните години на ХХ в. много области на социалния живот се реструктурират около цифровата комуникация и медийните инфраструктури. Съществена част от тези дейности е свързана със системата на висшето образование, чиято мисия, динамика и резултати въздействат силно върху културата, материалния просперитет и сигурността на нацията ни. В този смисъл всяка промяна в нагласите, методите за управление и възприемане, а също и в скоростта на процеса заслужават специално внимание.

За да се променят методите, нагласите и обучителните подходи и да се постигне необходимото ниво на дигитална обезпеченост, част от мерките, заложените в стратегията, са:

- Значително увеличаване на програмите за електронно дистанционно обучение, усъвършенстване и актуализиране на учебните програми и платформи за електронно дистанционно обучение, дигитализация на съдържание и създаване на нови интерактивни дигитални ресурси;
- осигуряване на систематична технологична подготовка, която да помогне на университетските преподаватели в усвояването на базови и допълнителни технологии за преподаване и изследване;
- дигитализация на образователния процес;
- допълване на текстово базираните учебни материали с богат набор от визуални и звукови материали, които повишават интереса на студентите и ги подпомагат в усвояването на учебния материал;
- **използване на личните мобилни телефони като помощно технологично средство в аудиторията наред с компютъра и таблета;**
- **обединяване на финансовите и интелектуални усилия на университетите и държавата за създаването на онлайн библиотеки и дигитални ресурси, използвани във всеки момент, включително и в час;**
- прилагане на проектното обучение, включващо динамичен подход в аудиторията, за придобиване на по-задълбочени знания чрез активно проучване на предизвикателствата и проблемите в реалния свят, с фокус върху това, което е ново, активно, полезно и интересно;
- **предлагане на дистанционни курсове с отворен достъп за студенти от цял свят (Strategia 2021).**

Нуждата от спешна дигитализация на цялото образование, предизвикана от избухването на пандемията от COVID-19 през 2020 г., допълнително илюстрира колко належащи и важни са промените във висшето образование и във всички останали сфери на живота в тази посока. Това, което днес изглежда наложено от извънредна ситуация, може да се окаже масова практика през следващите години. Същевременно дигитализацията не отменя нуждата от пряк личностен контакт между преподавателя и студентите – тя по-скоро променя целите и съдържанието на този контакт (например начините на обмен, анализ и осмисляне на информацията), а оттам модифицира ролите на участниците и неговата организация.

Може да се обобщи, че през последните години дигитализацията се превърна в основно средство за осигуряване на достъп до по-качествено висше образование, за по-голяма интернационализация и за осъвременяване на методите за преподаване съобразно с нагласите и интересите на младите поколения (Strategia 2021).

Като цяло през последните години са разработени редица стратегически и програмни документи в образователната сфера, в които ключов елемент са съвременните информационни технологии и техните необятни възможности за развитие на иновативно библиотечно и образователно осигуряване, за опазване и популяризиране на културното наследство, за предоставяне на нови форми за обучение и на информационни ресурси.

Като цяло дигиталните и мобилните форми на образователни и библиотечни услуги и ресурси заемат все по-основно място в документите, определящи насоките за развитие както на европейското, така и на българското образование.

СЪЩНОСТ НА МОБИЛНОТО ОБУЧЕНИЕ

Анализирайки съвременния потребител на информация, се открояват няколко основни негови характеристики – предпочита се самостоятелното удовлетворяване на информационните търсения; желание за изграждане и контролиране на своя информационна среда; желание за бързо и лесно намиране на информация. Потребителите не желаят да бъдат зависими от когото и да било, ако могат да се справят сами при търсенето на информация и знания, без да губят време и средства.

Тези промени в потребителските нагласи и актуалните технологични възможности провокираха създаването на електронно обучение, на дигитални библиотеки и на един от най-новите образователни модели – мобилното обучение (m-learning). Тези нови образователни форми целят да оптимизират събирането, споделянето и използването на знания така, че ползващите ги общности да бъдат максимално ефективни и продуктивни.

Мобилното обучение (m-learning) се дефинира от различни школи и експерти, но най-пълното и точно определение се формулира по време на Първата ЮНЕСКО седмица на мобилното образование, проведена в периода 12–16 декември 2011 г. в Париж в централата на ЮНЕСКО. Експертите, участващи в Седмицата на мобилното образование, подчертават, че е сериозно предизвикателство да се предложи универсална дефиниция или концепция за мобилно обучение, защото това е непредвидима и бързо променяща се сфера, феномен, включващ различни гледни точки. Въпреки това, за да дефинират параметрите на дискусиите, ЮНЕСКО-експертите предлагат следните работни дефиниции:

- **дефиниция за мобилни технологии** – ЮНЕСКО разбира понятието мобилни технологии като комбинация от хардуер, операционна система, мрежи, софтуер – включително съдържание, платформи за обучение и специфични приложения. Мобилните устройства се простират от базисните мобилни телефони до таблетите, MP3 плейъри, електронни четци, смартфони и др. За целите на конкретното обсъждане ЮНЕСКО предлага да се ограничи разговорът за мобилните технологии до мобилните телефони (Mobile 2012).

Експертите подчертават, че мобилните телефони еволюират изключително бързо и трябва да се вземе предвид как тази еволюция ще се развие през следващото десетилетие. ЮНЕСКО разбира, че интеграцията на мобилните телефони е предизвикателство за

традиционните образователни парадигми. Те са много различни от тебешира и молива, защото предоставят мигновен достъп до огромен и постоянно растящ резервоар от информация. Те осигуряват нови, променящи се възможности за комуникация и споделяне на знание между отделни индивиди или групи, независимо от времето и физическата локация. Мобилните телефони са универсално достъпни. Затова ЮНЕСКО се интересува от техния потенциал за подпомагане на обучението, преподаването и образователните трансформации. Много пилотни проекти вече са проучвали тази сфера и показват, че мобилните телефони могат да подпомогнат подобряването на грамотността, да повишат мотивацията на учащите се, да разширят достъпа до възможностите за усъвършенстване на учители и да оптимизират комуникацията между родители, учители и ръководни органи.

- **дефиниция на ЮНЕСКО за мобилното обучение** – Дж. Тракслер отбелязва, че някои защитници на мобилното обучение се опитват да го концептуализират, наблюдайки на неговата същност от гледна точка на технологии и устройства. Други се фокусират върху мобилността на обучаващите се и мобилността на обучението като цяло. За целите на ЮНЕСКО, в контекста на изготвянето на насоки за национални политики, мобилното обучение се определя като обучение, фокусирано върху мобилността на обучителните процеси и обучаващите се, но се уточнява, че е важна и мобилността на цялата образователна система и системно осигурените дейности. Това включва както предоставяне на образование, така и администрация, управляващи органи и мениджмънт на цялата мрежа и дейности (Mobile 2012).

Влиятелният изследовател в областта М. Шарпълс определя мобилното обучение като обучение далеч от една нормална среда за обучение или обучение, включващо употребата на мобилни устройства (Rajasingham 2011).

Полезна дефиниция на м-обучението се предлага от Гилдията за електронно обучение: дейност, която позволява на хората да бъдат по-продуктивни при взаимодействие, обмяна или създаване на информация, медирана чрез компактно цифрово преносимо устройство, извършвана редовно и имаща надеждна свързаност (Rajasingham 2011).

Като цяло можем да обобщим, че **мобилното обучение е обучение чрез използване на различни видове мобилни устройства и свързаните с тях технологии за подпомагане процеса на обучение**. Този тип обучение има редица предимства, между които достъпност, ефективност, персонализация, сътрудничество и други.

Мобилните технологии еволюират изключително бързо и предоставят мигновен достъп до огромен и постоянно растящ обем от информация. Те осигуряват нови, променящи се възможности за комуникация и споделяне на знание между отделни лица или групи, независимо от времето и физическата локация.

Мобилните телефони в частност са универсално достъпни. Това провокира интереса на ЮНЕСКО-експертите, които се интересуват от техния потенциал за подпомагане на обучението, преподаването и образователните трансформации. Много пилотни проекти вече са проучвали тази сфера и показват, че мобилните телефони могат да подпомогнат

подобряването на грамотността, да повишат мотивацията на учащите се, да разширят достъпа до възможностите за усъвършенстване на учители и да оптимизират комуникацията между родители, учители и ръководни органи.

За съвременното изключително динамично общество едни от най-големите предимства на мобилните устройства са малките им размери и тяхната портативност. При тях не съществуват ограниченията на стационарната настолна техника и включването им в образователните процеси е естествено и необходимо.

СЪЩНОСТ НА МОБИЛНАТА ДИГИТАЛНА БИБЛИОТЕКА

От дълбока древност ключова роля в образователните процеси има и библиотеката. Днес колкото по-съвременна и по-лесно достъпна е библиотеката, толкова по-ефективна и полезна е тя за потребителите.

В съвременния дигитален свят една от новите разновидности на библиотеката е **мобилната дигитална библиотека, тоест дигитална библиотека, която осигурява достъп до своите услуги и ресурси чрез мобилни технологии.**

Основните услуги, предоставяни от библиотеките и достъпни чрез мобилни устройства, са следните:

- търсене в библиографската база данни на библиотеката;
- търсене в електронни бази данни и получаване на пълния текст на документа;
- sms-обслужване: информация за наличност на книга, съобщение при изтичане на срока за ползване, презаписване чрез sms, информация за работно време, sms-списък на заети заглавия и др.;
- мобилна инструкция за ползването на ресурси и услуги – може да бъде в аудио, видео или текстови формат;
- мобилна разходка в библиотеката – ако е в аудио или видео формат, може да бъде избран езикът за комуникация;
- мобилен достъп до пълния текст на библиотечни документи.

Мобилните дигитални библиотеки имат все по-широко приложение в сферите на образованието, науката, културата, социалното включване, както и за развитие и израстване на личността. Тези библиотеки имат всички предимства на дигиталните, но и редица допълнителни, което ги прави още по-търсени и ценени от потребителите.

ИЗСЛЕДВАНЕ НА ПОТРЕБИТЕЛСКИТЕ НАГЛАСИ КЪМ МОБИЛНИТЕ ДИГИТАЛНИ БИБЛИОТЕКИ И МОБИЛНО ОБУЧЕНИЕ

Всички тези трансформации в съвременната информационна и образователна среда провокират екип от учени от Университета по библиотекознание и информационни технологии – гр. София да проведе в периода юни – юли 2021 г. анкетно проучване на тема „Мобилни дигитални библиотеки и мобилно обучение“. Изследването е реализирано в

изпълнение на една от дейностите по проект със заглавие: „Информационен портал относно мобилно обучение и мобилен достъп до библиотечни услуги и ресурси“, с Договор № КП-06-М35/2 от 18.12.2019 г., спечелен в Конкурс за финансиране на фундаментални научни изследвания на млади учени и постдокторанти – 2019 г., финансиран от Фонд „Научни изследвания“ на МОН. Актуалността на настоящото анкетно проучване се обуславя от ключовата роля на библиотечните институции в глобалното информационно общество и ролята им на основна фигура, която трябва да отговори на читателските потребности с нови, актуални решения за достъп до информация, включително и предоставяне на мобилен достъп до информационни и образователни услуги за потребителите.

Основната цел на анкетното проучване на тема „Мобилни дигитални библиотеки и мобилно обучение“ е да се проучат и анализират актуалните нужди и търсения на потребителите на информация и знания по отношение на библиотечните и образователни услуги, до каква степен информационните потребители използват мобилни устройства за четене, обучение и достъп до информационни ресурси, какво е отношението им към включването на мобилни дигитални услуги и обучение в библиотечното обслужване, както и доколко са информирани и подкрепят ли те международните политики за мобилен достъп до обучение и библиотечни услуги и ресурси.

В рамките на емпиричното изследване целта се постига чрез решаването на **следните изследователски задачи:**

- да се установи степента на използване на мобилни устройства от потребителите в ежедневието им и от друга страна, използването им конкретно за четене и търсене на информация;
- да се установи и анализира нивото на информираност на информационните потребители по въпросите за мобилните дигитални библиотеки, както и да се установи отношението им към проблема;
- да се установи нивото на познаване и отношението на потребителите към мобилното образование и обучение през целия живот;
- да се анализира осведомеността на информационните потребители относно съществуващите политики за мобилно образование в европейското информационно и образователно пространство и отношението им към тях;
- да се обобщи мнението на потребителите за участието и ролята на библиотечните институции в постигането на достъп до образование и информация за всички през целия живот, включително и чрез реализирането на мобилни дигитални библиотеки и мобилни форми на продължаващо обучение.

За да бъде реализирана поставената цел и да бъдат изпълнени набеязаните изследователски задачи, е разработена специално за нуждите на конкретното емпирично изследване анкетна карта с три основни панела:

- ЧАСТ 1. Мобилни устройства, приложения и мобилни дигитални библиотеки;

- ЧАСТ 2. Мобилно образование и обучение през целия живот;
- ЧАСТ 3. Политики за мобилно информационно обслужване и мобилно образование.

Анкетната карта включва както закрити, така и полуоткрити (посредством прилагане на 5-степенната скала на Ликерт) и открити въпроси.

Обект на изследването са студенти като активни потребители на информационни ресурси и дигитални услуги.

Методологията на изследването е реализирана чрез онлайн форма на въпросник от структуриран тип и чрез приложението Google Forms, посредством които в периода юни – юли 2021 г. са рекрутирани 136 студенти от Университета по библиотекознание и информационни технологии, София.

Конкретните отговори на въпросите и обобщените резултати от изследването са публикувани в редица научни статии и най-пълно и подробно в монографията „Информация, библиотеки, образование. Приложение на съвременните мобилни технологии“ с автор Елисавета Цветкова (Tsvetkova 2022).

Основните изводи от реализираното научно изследване, направени след задълбочен анализ на получените данни, могат да бъдат формулирани чрез следните заключения:

- използването на мобилни технологии от съвременните информационни потребители е изключително активно и широко застъпено;
- осигуряването на мобилно информационно, образователно и библиотечно обслужване е необходимият и адекватен отговор на актуалните читателски търсения и нужди;
- българските потребители се нуждаят от отговаряща на европейските и световни тенденции информационна среда, включваща дигитално и мобилно информационно осигуряване;
- въпреки че оценяват възможностите и добрите перспективи пред мобилните и дигитални форми за осигуряване на информация и знание и подкрепят тяхната реализация и развитие, информационните потребители са недостатъчно информирани по тези въпроси и недостатъчно запознати със световните тенденции в тази посока;
- идентифицирана е необходимост от единен информационен интернет портал, който да обединява информацията по тези проблеми и да ги популяризира сред всички заинтересовани страни.

В обобщение на анализа на резултатите от реализираното анкетно проучване беше доказана тезата, че съвременните информационни потребители използват много активно мобилни устройства, особено мобилни телефони в ежедневието си, но също така и за четене, обучение и търсене на информация. Въпреки това все още е слабо застъпена възможността за мобилно библиотечно обслужване и не е достатъчна информираността по тези въпроси.

Отговорите на респондентите показват много позитивно отношение към въвеждането на мобилно информационно обслужване и изграждането на дигитални и мобилни дигитални библиотеки.

Резултатите от изследването доказват също така, че въвеждането на мобилните информационни технологии в съвременната образователна система среща много добро приемане сред потребителската общност и може да удовлетвори потребностите на обучаващите се в днешното глобално образователно и информационно пространство, ориентирано към индивидуалните нужди на всеки обучаем.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

За да бъдат адекватно задоволени информационните потребности на българските читатели, за да функционират библиотечните ни институции в синхрон с европейските стандарти и тенденции, е необходима отговорна държавна политика и общонационални усилия на библиотечната и образователната общност за развитие в посока интегриране на мобилните технологии в информационния и образователен сектор в страната.

ЛИТЕРАТУРА

Препоръка на Съвета на Европа от 22 май 2018 година относно ключовите компетентности за учене през целия живот (2018/С 189/01). (2018). [viewed 10 June 2022]. Available from: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018H0604\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018H0604(01)).

Стратегическа рамка за развитие на образованието, обучението и ученето в Република България (2021–2030). (2021). [viewed 15 March 2022]. Available from: <https://www.mon.bg/bg/143>.

Стратегия за ефективно прилагане на информационни и комуникационни технологии в образованието и науката на Република България (2014–2020 г.). (2014). [viewed 23 March 2022]. Available from: <https://www.strategy.bg/StrategicDocuments/View.aspx?Id=904>.

Стратегия за развитие на висшето образование в Република България за периода 2021–2030. [viewed 17 March 2021]. Available from: <https://www.mon.bg/bg/143>.

Цветкова, Елисавета. (2022). *Информация, библиотеки, образование. Приложение на съвременните мобилни технологии: Монография*. София: „За буквите – О писменехъ“.

Denchev, S., I. Peteva, D. Stoyanova. (2016). An Innovative Method for Knowledge Diffusion – Powerful Instrument for Enhancing Students’ Motivation. In: *Proceedings of the New Perspectives in Science Education*. Florence: Pixel, p. 101–104.

Mobile Learning and Policies. Key Issues to Consider, UNESCO. (2012). [viewed 7 January 2021]. Available from: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000217638>.

Rajasingham, Lalita. *Will Mobile Learning Bring a Paradigm Shift in Higher Education?* (2011). [viewed 15 January 2021]. Available from: <http://www.readcube.com/articles/10.1155/2011/528495>.

REFERENCES

Denchev, S., I. Peteva, D. Stoyanova. (2016). An Innovative Method for Knowledge Diffusion – Powerful Instrument for Enhancing Students’ Motivation. In: *Proceedings of the New Perspectives in Science Education*. Florence: Pixel, p. 101–104.

Mobile Learning and Policies. Key Issues to Consider, UNESCO. (2012). [viewed 7 January 2021]. Available from: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000217638>.

Preporaka na Saveta na Evropa ot 22 may 2018 godina odnosno klyuchovite kompetentnosti za uchene prez tselia zhivot (2018/C 189/01). (2018). [viewed 10 June 2022]. Available from: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018H0604\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018H0604(01)).

Rajasingham, Lalita. *Will Mobile Learning Bring a Paradigm Shift in Higher Education?* (2011). [viewed 15 January 2021]. Available from: <http://www.readcube.com/articles/10.1155/2011/528495>.

Strategia za efektivno prilagane na informatsionni i komunikatsionni tehnologii v obrazovaniето i naukata na Republika Bulgaria (2014–2020 g.). (2014). [viewed 23 March 2022]. Available from: <https://www.strategy.bg/StrategicDocuments/View.aspx?Id=904>.

Strategia za razvitie na vissheto obrazovanie v Republika Bulgaria za perioda 2021–2030. [viewed 17 March 2021]. Available from: <https://www.mon.bg/bg/143>.

Strategicheska ramka za razvitie na obrazovaniето, obuchenieto i ucheneto v Republika Bulgaria (2021–2030). (2021). [viewed 15 March 2022]. Available from: <https://www.mon.bg/bg/143>.

Tsvetkova, Elisaveta. (2022). *Informatsia, biblioteki, obrazovanie. Prilozhenie na savremennite mobilni tehnologii: Monografia.* Sofia: „Za bukвите – O pismenehy“.

MOBILE TECHNOLOGIES – KEY ELEMENT OF LIBRARY AND INFORMATION PROVISION IN THE CONTEMPORARY LEARNING ENVIRONMENT

Abstract: *Mobile technologies evolve incredibly fast and provide instant access to a constantly increasing amount of information. They offer new opportunities for communication and knowledge transmission both between individuals and groups regardless of time and physical location. This makes them a key element of the contemporary learning, scientific and information environment.*

The present paper aims to outline the tendencies in the development of European and particularly Bulgarian educational and information policies for application of digital technologies and especially mobile technologies, to clarify the notions of “mobile learning” and “mobile digital library” as well as to analyse the conclusions of an empirical study on “Mobile digital libraries and mobile learning” conducted amongst information users.

The paper advocates emphasising digital forms of provision of reliable, diverse and quickly accessible information on a mobile device in order to satisfy the information needs of modern scientists, practitioners and learners.

Keywords: *mobile digital libraries, mobile learning, education, information users, libraries*

Prof. DSc Irena Peteva

University of Library Studies and Information Technologies

E-mail: i.peteva@unibit.bg

Chief Assist. Prof. Elisaveta Tsvetkova, PhD

University of Library Studies and Information Technologies

E-mail: e.cvetkova@unibit.bg

ОБЩЕСТВЕНИ КОМУНИКАЦИИ И ИНФОРМАЦИОННИ НАУКИ PUBLIC COMMUNICATIONS AND INFORMATION SCIENCES

ГЛОБАЛИЗАЦИЯ И НОВАТА РЕВОЛЮЦИОННА СИСТЕМА НА БОГАТСТВО НА ЗНАНИЕТО

Стоян Денчев

Университет по библиотекознание и информационни технологии

Йово Йотов

Европейски инвестиционен фонд – Люксембург

Стоян Гаров

Университет по библиотекознание и информационни технологии

<https://doi.org/10.70300/TTYA5458>

Резюме: *Глобализацията не се влияе от „Времето днес“, а се определя от „Климата на епохата“. Днес климатът на епохата се олицетворява от новата социална революция на знанието и модерните технологии, които са в основата на една съвършено нова глобална цивилизация. Глобализацията е нов универсален език извън границата на всеки индивид, държава, култура и е нов и универсален начин на комуникация, един нов свят от възможности, нов свят на съзидание. При всички случаи тук трябва да сме наясно, че глобализацията в политиката и икономиката е не само препоръчителна, но и задължителна, докато глобализацията в културата е недопустима.*

Политиката на устойчива глобализация се нуждае от точен и правилен политически и икономически баланс на три съществени фактора – образователното, финансовото и политическото демократизиране на глобализацията. Бъдещето на България, света, човешката цивилизация е в силата на знанието. Защото знанието с неговата безкрайност е капиталът на бъдещето.

Ключови думи: *глобализация, знание, революционна система на богатство, цивилизация, общество, финансово демократизиране, търговски обмен*

ВЪВЕДЕНИЕ

Глобализацията е процес, обхващащ икономическите, социални, технически, политически и културни взаимоотношения между отделните страни, организации, обществото, както и цялото човечество. Този процес е свързан с глобално разпространение на знание, идеи, капитали, технологии и елементи на културата. Тези процеси постоянно нарастват и се засилват през последните десетилетия, скъсявайки

разстоянията в световен мащаб и премахвайки политически, икономически и културни граници.

Глобализацията е нов универсален език извън границата на всеки индивид, държава, култура. Това е нов и универсален начин на комуникация, един нов свят от възможности, нов свят на съзидание. Този нов свят се простира отвъд нашите представи.

В края на драматичния ХХ в. възниква и се формира нова международна система, както и необходимостта тя да бъде дефинирана и да се даде отговор на съвременните събития в обществото. Тази нова глобална система се създава от взаимодействието на старите страсти, символ на политика на противопоставяне, хаос, сблъсък на идеологии, и новия модел, начин на мислене и новите сили на единение в обществото.

Глобализацията е сложен процес и все още не сме в състояние да я охарактеризираме и осмислим, защото в новата глобална система можем да открием едновременно: хомогенизиране на цивилизацията и нецивилизационни сблъсъци; изключително технологично развитие в иновациите и човешкото познание, но и екологични катастрофи и неефективни екологични решения; икономически възход от либерализирането на световния пазар и противопоставяне, породено от нечовешка бедност в отделни региони; падане на стени и нови конфликти на разделение; поява на нови общности и засилване на етнически противоречия.

Съвременното общество и развитието на човешкия род не могат да бъдат жизнеспособни без промените, наложени от времето. Тази истина важи с най-голяма сила за свободната политическа система, свободното (а не отвореното) общество, свободната икономика, които са част от световната глобализация. Понастоящем съвременният свят, обществото, политическата и икономическата система, културата приемат нормите на един глобален международен ред, основан на свободния търговски обмен, международното право и общочовешки морални норми (Йорданова, 2021).

Политиката на устойчива глобализация се нуждае от точен и правилен политически и икономически баланс. В този смисъл е необходимо да се разгледат трите съществени фактора, а именно образователното, финансовото и политическото демократизиране на глобализацията. *Образователното демократизиране* е съвкупност от действия на държавите, законодателни инициативи и осъществяване на възможности за бърза промяна в сферата на образованието, високите технологии и цялостната революционна система на знанието. *Политическото демократизиране* на глобализацията – това е демократичният достъп до глобализацията както на високоразвитите свободни демократични държави, така и на слаборазвитите страни и континенти. Като едновременно с това е необходимо все по-засилено демократизиране на политическите системи и все повече демокрация в дългосрочна перспектива за всички народи и общности. Третият съществен начин да се направи глобализацията устойчива – това е *финансовото ѝ либерализиране*. Организацията и управлението на финансовите процеси, разгледани като настояще и бъдеще, са основата, върху която стои изграждането на ефикасна и съответстваща на съвременните предизвикателства финансова система. Тази финансова система би следвало да е

категоричен отговор и да дава пълнота в организацията и управлението на финансовите потоци в настоящата сложна и динамична глобална среда.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Разглеждайки демократизирането на глобализацията, се стига до извода, че тя е продиктувана и става възможна благодарение на три основни взаимносвързани фактора:

- Демократизирането на технологиите – резултат от нововъведенията и огромния неспиращ напредък в компютъризацията, телекомуникациите, дигитализацията;
- Демократизирането на информацията – това е промяната, която илюстрира и направи възможна глобализацията. Тя промени начина, по който гледаме и виждаме света; превръщането на информацията в основен ресурс на новото, наречено информационно общество, където достъпът до информация е основно човешко право, а съвременните информационни и комуникационни технологии улесняват този достъп;
- Демократизирането на финансите – това е най-съществената промяна на глобализацията, отразяваща промяната в начина на финансиране и инвестиране.

Политиката на устойчива глобализация и образователното, финансово и политическо демократизиране е необходимо да се разгледат и в друг съществен аспект. А именно предизвикателството пред глобализацията, традиционните държави и свръхзнаещите индивиди и откриването на здравия баланс между запазване на чувството за идентичност, общност, нация като символ на самоуважение и принадлежност към дом и род и тежкия сблъсък с неимоверно бързия и променящ се модел на обществото като икономика, култура и отношения между хората (Стоянова, 2014). Налага се изводът, че човечеството се нуждае от нова система от ценности, която да търси верни отговори на сложните въпроси за формиране на нов мироглед, нов начин на общуване, нов начин на мислене и възприятие. И както вече казахме, тази система от ценности в никакъв случай не би могла да бъде унифицирана, защото изрично подчертахме, че глобализацията в културата е недопустима (Стоянова, 2014). Всяка нация, всеки народ, всяка държава има характерни специфики и загубата на културна идентичност ще доведе до безпорядък в световното развитие. За съжаление, в определени части на света радикалният либерализъм със силата на своята бруталност и финансови инжекции успя да завладее „обширни територии“ и походът му към обсебване на сърцата и умовете на младите хора по света се нуждае от категорична и ясна спирачка (Фукуяма, 2019). Начинът, по който могъщите инвеститорски бизнес компании и конгломерати, съвременните държави и техните лидери, обществото и свръхзнаещите индивиди се вписват в глобализацията като процес, се превръща в тяхна отличителна черта и показва какво ще бъде тяхното и общочовешкото бъдеще.

ИЗВОДИ/ДИСКУСИЯ

В съвременното глобално, демократично и свободно общество ограничаването властта на управляващите и защитата на законните човешки права могат да са резултатни, когато не се допуска двусмислие и колебание с прилагането им и се основават на съответната историческа потребност и морална нужда на обществото. В своята реч в Ню Йорк от 1 септември 2001 г. британският министър на финансите Гордън Браун¹ предлага „Нова конституция на глобалната икономика“.² Тази нова конституция би трябвало да се създаде върху принципите на политическата култура, в която всяко човешко същество има своята абсолютна морална стойност, която всяка власт трябва да уважава. Принципите да са на основата на цивилизовано изкуство на управление в глоболизиращото се общество, в което управляващите трябва да носят отговорност пред бъдещето на човечеството в съвременния глоболизиращ свят, в който силата не трябва да замества правосъдието (Прахлад, Рамасвами, 2008). Свят, в който свободният търговски обмен на стоки, технологии, наука, знание, информация между всички народи и хора би реализирал идеята и философията за глоболизацията на човечеството като перспектива за развитието на обществото и на човешкия род.

Предизвикателство пред глобалното общество е усилието за преодоляване на бедността чрез знанието. Знанието днес не е просто революционно богатство, не е само въпрос на технологии. То е, освен всичко друго, и революция на духа. Свързаното с глоболизацията бързо преобразуване на инфраструктурата на знанието не би следвало да създава илюзорното чувство за един бъдещ съвършен свят. Съществува опасност, в резултат на неопикуемо бързото навлизане на интернет в обществото, технологичния и иновативния растеж и глоболизацията „над всичко“, хората някой ден да осъзнаят, че общуват само с компютъра и животът им е изграден и съществува само в едно кибер общество и пространство. Това ще направи както човечеството, така и отделния индивид уязвими за религиозните фантазии на мнимите проповедници на епохата, които ще обещаваат да свържат тялото с душата на всеки човек. И ще тласкат обществото към безумни революции срещу уеднаквяването, еднаквостта, монотонността. Индивидът и отделният човек ще попадат в обсега на популистки диктат, за да им бъде обещавано отново да бъдат върнати в „старите реални общества“, и ще им посочват пример как Всевишният ще унищожи интернет така, както е постъпил с Вавилонската кула. Все повече ще се налага като трайна тенденция в обществото да се вярва на популисти, които ще обещаваат охолен и щастлив живот без трудности тук и сега, а не на личности, които ще говорят честно и открито, без да се крие истината за бъдещето.

Всяка една обществено-политическа система е съвкупност от елементи, формиращи механизъм, с който човечеството организира живота си. Началото на края на всяка политическа система е когато тя загуби силата на идеите си и потенциала на лидерите си. Днешният свят е характерен с това, че от една страна, е налице силен геополитически процес на глоболизация, но от друга, политиката като процес е все по-слаба, а идеологията се измества от консуматорството. Обществото е силово пренаситено и свръхинформационно

пренапрегнато от популистки обещания на настоящите си слаби на идеи, новаторство, качества лидери (Тачър, 2005). Животът е низ от превратности. В бизнеса циклите определяме като кризи на икономическото развитие. В политиката ги наричаме падения и възходи на епохите. Но винаги след края на всеки цикъл следва промяна. Преди да бъде преодоляна промяната, тя трябва да бъде видяна.

При настоящата трета (след аграрната и индустриалната) революционна система на богатство – на познанието и нововъзникващата глобална цивилизация на знанието, би следвало да се приеме, че глобализацията е съществено различен вид социална революция. Тя ще изисква нов подход, нов начин на мислене и ще поставя нови взаимоотношения между приносителя на знанието – индивида, и институционалната държава. С времето това единство и взаимодействие на индивида и институционалната държава неминуемо ще доведе до създаване на база за нова социална легитимност на всички институции в обществото и до нов модел, нова форма и ново съдържание на съвременната държава.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Голямото предизвикателство пред новата революционна система на богатство на знанието е, че знанието е необходимо да се разглежда и развива и като морална категория (Стоянова, 2014). Най-високата стойност на знанието е в неговата висока морална и нравствена стойност. Защото без морал и нравственост знанието ще загуби силата си и ще се превърне в оръжие срещу човешката същност и природата.

Времето на новата глобална революция на знанието ще създава и формира силни лидери и само народи, които са поставили в основата на своето развитие богатството на знанието, имат бъдеще. Бъдещето на България, света, човешката цивилизация е в силата на знанието. Защото то с неговата безкрайност е капиталът на бъдещето.

Последните тенденции в общественото развитие показват, че наред с информацията, знанието се явява като един от най-важните ресурси на обществото (Йотова, 2019). Обществото и в частност „икономиката“, основани на знание, се определят като стратегически приоритет на всички държави и общности. Този потвърден от практиката постулат за първи път беше определен от главния икономист на Световната банка Карл Далман. Знанието е най-важният ресурс на обществото. Обществото и икономиката, основани на процеса на знанието, се определят като стратегически приоритет в развитието на всички държави и общности. Неизчерпаемо и подлежащо на неподозирано развитие, усъвършенстване и безпрепятствено разпространение, знанието е ресурс, който колкото повече се ползва, толкова повече се развива. Това е капиталът на бъдещето и който умее да го управлява, ще държи лостовите на революционното богатство. Настоящата глобална цивилизация е вид революция, изградена около начина на създаване на богатство чрез наука, знание, технологии, иновации.

БЕЛЕЖКИ

¹Джеймс Гордън Браун е британски политик, член на британския парламент, бивш министър-председател на Обединеното кралство и лидер на Лейбъристка партия. До 27 юни 2007 г. е канцлер на хазната на Обединеното кралство (длъжност, отговаряща на министър на финансите). Водач на Лейбъристка партия от 24 юни 2007 г. до 11 май 2010 г. Член на британския парламент.

²Реч пред Council for Foreign Relations, Ню Йорк, 1 септември 1999 г.

³Бог спира хората да изграждат Вавилонската кула, като ги накара да говорят на различни езици, за да не могат да си сътрудничат. Той постъпил така, защото почувствал, че хората се опитват да надхвърлят собствените си човешки ограничения, като построят кула до небесата и го предизвикват. Бог унищожаваше кулата и защото общият език и подход на хората е дехуманизиращ, тъй като отрича особеностите в мъжете и жените в полза на един универсален език и универсален проект. Митичен разказ „Битие 11: 1 – 9“. Библия.

ЛИТЕРАТУРА

Йорданова, Стелиана. (2021). Анализ на актуалната глобална политико-икономическа информационна среда. В: *Обществото на знанието и хуманизмът на XXI век*. София: „За буквите – О писменехъ“, с. 511–520.

Йотова, Ралица. (2019). Връзката „данни – информация – знания – мъдрост“ и невяните компоненти в пирамидата на Ръсел Акоф. В: *Обществото на знанието и хуманизмът на XXI век*. София: „За буквите – О писменехъ“, с. 836–843.

Прахалад, С. К., Венкат **Рамасвами**. (2008). *Бъдещето на конкуренцията*. София: Класика и Стил, 344 с.

Robertson, Roland. (1992). *Globalization: social theory and global culture*. London: Sage Publications, 211 p.

Сенор, Дан, Сол **Сингер**. (2010). *Нацията новатор*. София: МаК, 280 с.

Стиглиц, Джоузеф. (2016). *Голямото разделение*. София: Изток-Запад, 450 с.

Стоянова, Диана. (2016). Сложни системи за генериране на знания. В: *Gloria bibliospherae (Нишката на Ариадна). Изследвания в чест на acad. проф. Александра Куманова. Юбилеен сборник по случай 65 години от основаването на УниБИТ*. София: „За буквите – О писменехъ“, с. 898–902.

Стоянова, Диана. (2014). Ябълката – модел на знанието и ценностите в едно общество. В: *Съвременни стратегии и иновации в управление на знанието. Първа научна конференция 3–4 декември 2014 г. Лятна академия за управление на знанието*. София: „За буквите – О писменехъ“, с. 124–132. ISBN 978-619-185-140-9.

Тачър, Маргарет. (2005). *Живот и политика*. София: Слънце, 704 с.

Фрийдман, Томас. (2001). *Лексус и маслиновото дърво*. София: Дамян Яков, 568 с.

Фукуяма, Франсис. (2019). *Идентичност. Борбата за признание и политиката на гнева*. София: Изток-Запад, 208 с.

Якока, Лий. (2007). *Къде изчезнаха лидерите*. София: Сиела, 248 с.

REFERENCES

Frydman, Tomas. (2001). *Leksus i maslinovoto darvo*. Sofia: Damyan Yakov, 568 s.

Fukuyama, Fransis. (2019). *Identichnost. Borbata za priznanie i politikata na gneva*. Sofia: Iztok-Zapad, 208 s.

Prahalad, S. K., Venkat **Ramasvami**. (2008). *Badsheteto na konkurentsiyata*. Sofia: Klasika i Stil, 344 s.

Robertson, Roland. (1992). *Globalization: social theory and global culture*. London: Sage Publications, 211 p.

Senor, Dan, Sol **Singer**. (2010). *Natsiyata novator*. Sofia: MaK, 280 s.

Stiglits, Dzhouzef. (2016). *Golyamoto razdelenie*. Sofia: Iztok-Zapad, 450 s.

Stoyanova, Diana. (2016). Slozhni sistemi za generirane na znania. V: *Gloria bibliospherae (Nishkata na Ariadna). Izsledvania v chest na acad. prof. Aleksandra Kumanova. Yubileen sbornik po sluchay 65 godini ot osnovavaneto na UniBIT*. Sofia: „Za bukvite – O pismenehy“, s. 898–902.

Stoyanova, Diana. (2014). Yabalkata – model na znaniето i tsennostite v edno obshtestvo. V: *Savremenni strategii i inovatsii v upravlenie na znaniето. Parva nauchna konferentsia 3–4 dekemvri 2014 g. Lyatna akademija za upravlenie na znania*. Sofia: „Za bukvite – O pismenehy“, s. 124–132. ISBN 978-619-185-140-9.

Tachar, Margaret. (2005). *Zhivot i politika*. Sofia: Slantse, 704 s.

Yakoka, Liy. (2007). *Kade izcheznaha liderite*. Sofia: Siela, 248 s.

Yordanova, Steliana. (2021). Analiz na aktualnata globalna politiko-ikonomicheska informatsionna sreda. V: *Obshtestvoto na znaniето i humanizmat na XXI vek*. Sofia: Za bukвите – O pismenehy, s. 511–520.

Yotova, Ralitsa. (2019). Vrazkata „danni – informatsia – znanie – madrost“ i neyavnite komponenti v piramidata na Rasel Akof. V: *Obshtestvoto na znaniето i humanizmat na XXI vek*. Sofia: „Za bukвите – O pismenehy“, s. 836–843.

GLOBALIZATION AND THE NEW REVOLUTIONARY SYSTEM OF WEALTH OF KNOWLEDGE

Abstract: *Globalization is not influenced by the “Time Today” but is determined by the “Climate of the Age”. Today, the climate of the age is epitomized by the new social revolution of knowledge and modern technology that underpins a brand new global civilization. Globalization is a new universal language beyond the boundary of any individual, country, culture and is a new and universal way of communication, a new world of possibilities, a new world of creation. In any case, we must be aware here that globalization in politics and economics is not only recommended, but also mandatory, while globalization in culture is unacceptable.*

The policy of sustainable globalization needs an accurate and correct political and economic balance of three essential factors – the educational, financial and political democratization of globalization. The future of Bulgaria, the world, human civilization lies in the power of knowledge. Because knowledge with its infinity is the capital of the future.

Keywords: *globalization, knowledge, revolutionary wealth system, civilization, society, financial democratization, trade exchange*

Prof. DSc Stoyan Denchev

University of Library Studies and Information Technologies

E-mail: s.denchev@unibit.bg

Yovo Yotov, PhD candidate

European Investment Fund, Luksemburg

E-mail: jovoivanovv@gmail.com

Stoyan Garov, student

University of Library Studies and Information Technologies

E-mail: garovstoyan@gmail.com

ИНФОРМАТИКА И КОМПЮТЪРНИ НАУКИ INFORMATICS AND COMPUTER SCIENCES

ИЗКУСТВОТО ДА АНАЛИЗИРАШ СИСТЕМИ!? ВИДОВЕ АНАЛИЗИ

Стоян Денчев

Университет по библиотекознание и информационни технологии

<https://doi.org/10.70300/DMRJ1005>

Резюме: Това фрагментарно изследване има за цел да разкрие и анализира някои от базовите понятия, които съставляват фундамента на научните и практически достижения на човечеството – такива като система, управление, сложност, сигурност, несигурност, информация, информационна среда, комуникация, методология, метод, видове анализи, валидация и апробация на аналитични резултати, жизнен цикъл и др., като специално внимание се обръща на научния феномен СИСТЕМЕН АНАЛИЗ. Без да се навлиза в полето на строгия научен инструментариум (формули, теореми, лемми, доказателства и пр.), в тази статия сме се постарали да покажем логиката на научното мислене на достъпен език. Още в началото искам да обърна внимание на едно много важно за приложното изследователско поле обстоятелство, а именно, че системният анализ е не само наука, той е и интуиция, не всичко при него се определя от точни правила и от спазването на някакви стриктни норми, описани в специално за целта ръководство за поведение.

Ключови думи: система, системен анализ, анализиране, видове анализи, информация

ВЪВЕДЕНИЕ

Може би някои да са открили за себе си едно важно обстоятелство на по-ранна възраст, но аз го открих когато бях на 35 години в САЩ. Това обстоятелство е следното – няма и не може да има българска, китайска, американска, руска или европейска наука. Науката в света е една и нейните измерители са световните постижения във всяка нейна област. Научните постижения и техните създатели – учените, принадлежат на целия свят, но в края на краищата самите учени не са безродници и всеки един от тях си има Родина (Си Дзинпин) (Trencheva et al., 2015).

Във връзка с горното ми се ще да споделя, че написването на тази статия не е самоцел. На мен отдавна в главата ми „се въртеше“ тази идея, но все не намирах повод (и време) да седна пред „белия лист“ (компютъра). Така както всички колеги – преподаватели в УниБИТ, учат студентите как и по какъв начин да прилагат наученото в социалната практика, така и

аз винаги съм мислил, че университетското образование трябва да създава модели за поведение в обществото. Защото съвременното образование трябва да се базира на следната парадигма – от акредитирана квалификация към сертифицирани умения! Просто и ясно – остава само да се прилага.

Та да си дойдем на думата – моето разбиране за системния анализ винаги е било базирано на възможностите му за реални бизнес приложения.

Ако съзнателно лимитираме рамките на образователните, научните и иновационни процеси до тези на Обединена Европа, то задължително трябва да подчертаем, че през 2018 г. Европейската комисия публикува документа „Към устойчива Европа до 2030 г.“, с който ЕС си постави за цел да подкрепи прехода към устойчивост в сферата на образованието, науката, научните изследвания, технологиите, цифровизацията и иновациите.

Във връзка с последното Европейската комисия създаде Център за стратегия и оценка (Centre for strategy and evaluation services), предназначението на който е да извършва проучвания, въз основа на които да може да се определи основният набор от нужди, цели и стандарти, необходими за извършването на реформи в областта на научните изследвания и иновациите в университетите и другите научни организации (Yordanova, 2021).

Резултатите не закъсняха и през м. февруари 2020 г. на базата на съществуващите знания и опит от предходни проучвания беше представен доклад, който дефинира работна трансформационна платформа със заглавие „Towards a 2030 Vision on the Future of Universities in Europe“, засягаща едни от най-важните теми в областта на научните изследвания, иновациите и развитието в образователния и научния сектор.

Независимо от постигнатото до момента, европейските университети се нуждаят от силна институционална подкрепа в различните аспекти на своята социална, образователна, изследователска и иновативна дейност. Тази подкрепа трябва да е насочена в следните 8 (осем) области:

1. Ефективно управление на образованието, научните изследвания и иновациите в университетите;
2. Споделена оперативна съвместимост на инфраструктурата и на ресурсите им;
3. Развитие на човешкия капитал;
4. Отворена наука и отворен достъп;
5. Коопериране между академията и бизнеса и формиране на предприемачески начин на мислене;
6. Засилване на ангажиментите на отделните граждани и на обществото към научните изследвания и иновациите;
7. Мобилност на учените;
8. Финансови аспекти.

От цитирания доклад става ясно, че целите, които Европейската комисия си поставя за бъдещето на университетите в Европа до 2030 г., са насочени към трансформации, които включват насърчаване на знанията, интегриране на научните умения и практики,

насърчаване на ангажираността на гражданите и обществото, укрепване на сътрудничеството между академичните среди и бизнеса (Plan, 2021).

Именно последното, така както е дефинирано в т. 5, „отключи“ така желанието от мен стимул да седна и да напиша някои неща, които имат пряко отношение към философската категория Анализ и към нейната социална интерпретация в сферата на науката и практиката.

ИЗКУСТВОТО ДА АНАЛИЗИРАШ?!

В началото на този материал обърнахме внимание на факта, че системният анализ не е само наука, той е и интуиция. Именно поради това обстоятелство определено бихме могли да твърдим, че дейностите по неговата практическа реализация граничат с изкуство. От друга страна обаче, погледнато глобално, анализът като философска категория е присъща човешка дейност, която съзнателно или несъзнателно Homo Sapiens прилага ежедневно в процеса на своето цивилизационно развитие.

Нека сега обаче да конкретизираме нашите разсъждения в рамките на научната прагматика, като се опитаме да предложим някои дефинитивни определения на дискутираното понятие.

За системния анализ биха могли да се дадат много определения, но тук ще „покажем“ само тези от тях, които внасят и поддържат идеята за активна съпричастност на учените към реалната социална действителност:

Дефиниция 1: Съвкупността от процесите на разделяне на едно цяло на неговите естествени съставляващи части и елементи и тяхното изследване и изучаване.

Дефиниция 2: Декомпозицията на една система с цел детайлното ѝ изследване и изучаване на отделните нейни компоненти (Denchev, 2020).

СИСТЕМЕН АНАЛИЗАТОР. ОПРЕДЕЛЕНИЕ НА ПОНЯТИЕТО

В началото на представеното изложение подчертахме, че анализът като философска категория е присъщ на всеки социален субект в неговата ежедневна дейност. Тогава, когато обаче става въпрос за целенасочени активности, свързани с анализ на системи, е не само необходимо, но и задължително този анализ да се извършва от специално подготвени специалисти, които се наричат системни анализатори.

Дефиниция: Системен анализатор ще наричаме всеки специалист, който е ангажиран в сепарирането, изследването и изучаването на група от взаимно свързани, взаимодействащи и/или взаимнозависими елементи, които съставляват едно естествено цяло.

В процеса на практическа реализация на всички свои дейности и задължения системният анализатор се „превъплъщава“ в следните роли:

- **на репортер** – пише доклади, с които обяснява на по-горното йерархично управленско ниво системата като цяло, нейните функции, процеси и задачи;
- **на детектив** – търси информация, характеризираща скритите взаимодействия в системата;

- **консултант** – консултира потребителите на системата за конкретните нейни елементи, от които те се интересуват;
- **диагностик** – прави диагностика на всеки един от изследваните или изучаваните елементи, както и на системата като цяло;
- **изследовател** – използва научни подходи, методи и методологии, за да изследва системата и отделните нейни елементи;
- **организатор** – организира работата на служителите, ангажирани с изследване на системата;
- **оценител** – прави преценки за състоянието на отделните елементи и на системата като цяло;
- **puzzle solver** – решава всички инцидентни проблеми и загадки, свързани със системата;
- **опростител** – превежда техническия и технологичен работен език на езика на потребителите;
- **художник** – търси и представя системата в съответствие със своите критерии за перфектност;
- **скулптор** – формулира и „извайва“ решения.

Системните анализатори са ключови фигури във всеки един управленски екип. В тази си битност те имат следните дефинитивни задължения:

- Ръководят екипите за промяна на системата;
- Разработват комуникационните планове (трансакциите), наречени бизнес знания;
- Стремят се да разбират потребителските проблеми от тяхната (потребителската) гледна точка;
- Идентифицират и формулират бизнес проблемите;
- Развиват бизнес гледаната точка така, че тя да стане разбираема за потребителите;
- Идентифицират областите на научните изследвания;
- Идентифицират, преценяват и препоръчват алтернативи;
- Документират резултатите;
- Осигуряват обективен подход към изследванията;
- Осигуряват стриктното спазване на стандартите и процедурите през целия жизнен цикъл на системата.

В заключение на този абзац бихме могли да направим обобщения извод, че всички дейности и активности на системния анализатор са функция на обработка на данни (Data Processing).

ВИДОВЕ АНАЛИЗИ

Бизнес знания

Когато се стартира един процес на анализиране на една система, системният анализатор и потребителите се нуждаят от релевантна информация както за самия аналитичен процес, така и за функциите и задачите на системата, която се изследва (Radcliffe-Brown, 1940).

Дефиниция: Конкретната информация и базираните на нейна основа знания за системата и средата, в която тя съществува и се развива, се наричат бизнес знания.

Събирането на информация и бизнес знания за една система е от ключово значение както за нейното ефективно управление и анализиране, така и за свързаните с нея потребители (Abell, 1978).

Бизнес знанията предполагат възможности за правилното и коректно разбиране на функциите на една организационна системна единица (бизнес система), на процесите, които се извършват в нея, и на конкретните задачи, които тя трябва да изпълнява (Varnev, 1978). Освен това съществуват предпоставки и за търсене и намиране на реалните връзки и отношения между горните функции, процеси и задачи.

ФУНКЦИОНАЛЕН АНАЛИЗ

Преди да обсъждаме и да анализираме този вид анализ, ще се опитаме да изясним не само синтаксиса, но и семантиката на понятието функция.

Дефиниция: под **функция** ще разбираме последователност от взаимно свързани процеси и дейности, извършващи се на основата на отделни системни организационни единици (бизнес системи), насочени към изпълнение на някаква мисия или към достигане на определени организационни цели (Denchev, 2004).

Във всяка една бизнес система функциите „се използват“ основно за:

- генериране на печалба;
- задоволяване на клиенти;
- управление на производството;
- сервиз;
- управление;
- администриране;
- командване;
- наблюдение;
- поддържане на нивото на системните проекти;
- контрол;
- поддържане на нивото на човешките ресурси и
- други.

Функциите могат да бъдат:

- измерими и неизмерими;
- линейни и административни;

- дефиниране в термините на:
 - основни последователности от дейности;
 - отговорности;
- осчетоводявани (с използване на счетоводни стандарти);
- неосчетоводявани (без използване на счетоводни стандарти);
- в областта на контрола;
- в областта на главните дейности на бизнес системата;
- с една или няколко подфункции;
- представяне в една предметна област или няколко такива;
- дефинирани, без да бъдат представени;
- да се представят индивидуално или на групи.

Бизнес функционален анализ

Целта на този вид анализ е да изследва връзките между потребителите на една система със самата система и средата, в която тя съществува и се развива, на основата на мрежата на обобщените бизнес функции, специфично свързани с изследваната система.

Към този вид анализ могат да се отправят следните въпроси в процеса на неговото изпълнение:

- кои са потребителите;
- колко са потребителите в така наречената потребителска функционална област (това специфицира активните потребители);
- каква е продължителността на потребителския опит (experience);
- какво е нивото на техния опит;
- кои са линейните и кои са административните функции;
- какви са проблемите на всеки един потребител и на потребителите като цяло.

ПРОЦЕС АНАЛИЗ

Бизнес процес

Дефиниция: Под **бизнес процес** ще разбираме практическа последователност от свързани помежду си дейности или последователност от свързани задачи, които резултират в дейности.

Тези дейности или задачи са обикновено взаимнозависими; те са подредени в добре дефинирана поредица от дейност до дейност и от задача до задача.

Дейност

Дефиниция: Под **дейност** ще разбираме множество от задачи, организирани така, че да задоволяват предварително определена цел в рамките на един бизнес процес.

Бизнес процес анализ

Този вид анализ представлява по-задълбочена стъпка на анализиране от функционалния анализ. Бизнес процес анализът има за цел да идентифицира и изследва тези процеси, които

определят поддръжката на дадени функции на всяка една от стъпките на развитие на проекта.

Основно бизнес процес анализът описва в детайли:

- всички области, където определени процеси имат релации с функции на системата;
- същността на процесите;
- представяне на процесите до ниво дейности и задачи;
- връзка между процесите на база връзка между функциите;
- бизнес трансакциите;
- контролните точки за наблюдение на процесите;
- документиране на процесите.

АНАЛИЗ НА ЗАДАЧИ

Задача

Дефиниция: Задачата е най-ниското ниво на дискретна работа, която може да се идентифицира като самостоятелна единица.

Задачите имат:

- висока повторемост;
- висока формализация;
- висока дефинитивност.

Бизнес анализ на задачи

От гледна точка на системния анализ бизнес анализът на задачи е най-ниското детайлно ниво за изследвания на една бизнес система. Тук се изисква да се знаят базовите факти за системата, нейните свободни ресурси, стандартите и стриктно да се спазват процедурните последователности на изследването.

БИЗНЕС АНАЛИЗ НА ДАННИ

Дефиниция: Бизнес анализ на данни ще наричаме процеса, при който се идентифицират и изследват елемент по елемент изискванията за наличието на определени данни в определената функционална област на системата.

Този тип анализ се фокусира върху два аспекта:

- текущо използване на данни;
- необходимите за бъдещето развитие на системата данни.

ВАЛИДАЦИЯ НА АНАЛИТИЧНИТЕ РЕЗУЛТАТИ (ВАЛИДАЦИОНЕН АНАЛИЗ)

Целта на този вид анализ е да докаже, че целите на системния анализ са достигнати и че трите основни компонента – *текуща среда, идентификация на проблемите и предложенията за бъдещо развитие на системата и средата*, са комплексно и акуратно изследвани и обобщени и най-важното – решават проблемите на потребителите.

Базови разсъждения

Процесът на валидация е толкова важен, колкото и самият системен анализ като цялостен, завършен процес (Peteva, 2008). Съществуват много достъпни методи за валидация, но не всички известни валидационни техники работят еднакво добре за различните видове анализи.

След като имаме наличен и завършен аналитичен процес и комплектна документация, последна и най-важна стъпка в края на жизнения цикъл на една система е валидация на аналитичните резултати (Yotova, 2018).

Дефиниция: Валидационен анализ ще наричаме процеса на проверка доколко резултатите от анализа на една бизнес система и средата, в която тя съществува и се развива, съответстват както на поставените цели, така и на реалните очаквания на потребителите на системата в периода на един неин жизнен цикъл.

Процесът на валидация осигурява:

- Всички страни (системният анализатор, потребителите и други) да се съгласят, че наличната документация представя акуратно системата и средата;
- Генерираните изводи съдържат твърдения, които са акуратни и ясно определени;
- Резултатите от валидацията се подкрепят от предварително известни факти за системата;
- Препоръките са адресирани към реалните проблеми и в съответствие с нуждите на потребителите.

Резултатите от процеса на валидацията представят не само единствено разбирането на системния анализатор за текущата среда и нейната диагностика, но така също и разбирането на потребителите за изискванията към системата с цел задоволяване на техните не само моментни, но и бъдещи нужди (Berkowitz, 1982).

В този случай целта на валидацията е да осигури, че всички части и елементи на системата трябва да бъдат сепарирани (разделени), идентифицирани и описани ясно и комплексно.

Валидацията на „продуктите“ на анализа трябва да бъде адресирана към два аспекта (два компонента) на средата – данни и процеси. Валидацията трябва да:

- трасира потоците от данни вън, от и през изследвана организационна структура;
- идентифицира и опише всички текущи входове на данни;
- идентифицира и опише всички изходи на данни и да установи стойността, комплектността и пълнотата на тези изходи, както и тяхната релевантност по отношение очакването на потребителите;
- идентифицира всички налични обработени данни и да сепарира техните собственици;

- трасира потоците на извършващите се аналитични процеси и на техните компоненти както поотделно, така и в релация помежду им в контекста на потребителските функции;
- идентифицира и опише всички текущи и очаквани резултати от цялата работа на системата, както и свойствата на външната среда.

Тук бихме желали още веднъж да повторим началните думи от този абзац, а именно, че валидацията търси да докаже, че целите на системния анализ са достигнати и че резултатите от всеки от трите обобщени компонента на този анализ – текущата среда, идентификацията на проблемите и предложенията за бъдещо развитие на системата и средата, са комплектни и акуратни, задоволяват потребителските изисквания и очаквания и рефлектират към изразените потребителски нужди за развитие на техния бизнес.

От казаното по-напред стигаме да извода, че задължително трябва да се знае, че анализите, диагностиките и предложенията в общия случай представят комбинация както от факти, така и от мнения, при това мненията са много субективни и те се базират на интервюта, наблюдения и вътрешно усещане (интуиция) на случващите се неща. В този случай целта на валидацията от друга гледна точка е да осигури, че усещанията и в частност субективизмът няма да разрушат и обезсмислят фактите (Denchev, Peteva, Stoyanova, 2016).

Методи за валидация

Съществуват няколко метода за валидацията и те са:

- Съдържателна валидация – това е валидацията на общото описание на системата, компонент по компонент и стъпка след стъпка;
- Валидация на нивата – прави изследване на отделните йерархични нива на управление;
- Валидация процес – процес – изследват се не крайните резултати, а действията, които се извършват в различните етапи на анализа;
- Валидация процес – резултат – концентрира се върху резултатите от анализа, дали са достигнати неговите крайни цели;
- Валидация на изходните данни (data source);
- Валидация на входа и изхода (input – output);
- Случайна валидация (walkthrough) – текуща, повторяема.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Полисемията (многозначност на смисъла) е присъща на естествените езици. Всяка фраза, дума, израз носи многозначността на сложния свят, в който живеем (Stoyanova, 2016). Заглавието на настоящата статия не прави изключение – „системен анализ“ („изкуството да анализираш“) може да се разбира като анализ на система, но и като систематично проведен анализ на наблюдаван феномен – било природен, или социален. Думата анализ, в тесен смисъл, означава научен метод за изучаване на даден феномен чрез разделяне на сложната

система на нейните отделни съставляващи компоненти. Този метод обикновено се противопоставя на метода, разглеждащ системата в нейната цялост (holistic).

При сложните системи, особено при сложните социални и бизнес системи, взаимната свързаност, влияния и взаимодействия между отделните компоненти играят важна роля за поведението на системата, съизмерима и многократно надхвърляща важноста на поведението на отделните съставляващи я компоненти.

Разбирането на системния анализ като изучаване на отделните елементи на системата, но и на синергията на взаимодействието им е в основата на подхода на избрания изследователски подход като към изкуство.

ЛИТЕРАТУРА

Бърнев, П. (1978). *Информация и управление*. София: Народна просвета.

Денчев, С. и др. (2004). *Несигурност, сложност и информация: Анализ и развитие на несигурна информационна среда*. София: „З. Стоянов“; Университетско издателство „Св. Климент Охридски“.

Денчев, С. (2020). *Някои бележки върху лекции по системен анализ*. София: Университетско издателство „За буквите – О писменехъ“.

Йорданова, С. (2021). Анализ на актуалната глобална политико-икономическа информационна среда. В: *Обществото на знанието и хуманизмът на XXI век*. София: Академично издателство „За буквите – О писменехъ“, с. 511–520.

Йотова, Р. (2018). Информационният анализ – ключов фактор в производството на нови знания. В: *Обществото на знанието и хуманизмът на XXI век*. София: Академично издателство „За буквите – О писменехъ“, с. 1092–1097.

Петева, И. (2008). *Информираният гражданин: Прозрачност и сигурност на информацията*. София: Академично издателство „За буквите – О писменехъ“.

План за действие: Европа – път към Информационното общество. [viewed 10 June 2021]. Available from: http://europa.eu.int/information_society/europe/plus/action_plan/index_en.htm.

Стоянова, Д. (2016). Сложни системи за генериране на знания. В: *Gloria bibliospherae (Нишката на Ариадна). Изследвания в чест на акад. проф. Александра Куманова. Юбилеен сборник по случай 65 години от основаването на УниБИТ*. София: Академично издателство „За буквите – О писменехъ“, с. 898–902.

Abell, Derek. (1978). Strategic windows. *Journal of Marketing*, Vol. 42, July 1978, 21–28.

Berkowitz, Stephen D. (1982). *An Introduction to Structural Analysis: The Network Approach to Social Research*. Toronto: Butterworth.

Denchev, S., I. Peteva, D. Stoyanova. (2016). An Innovative Method for Knowledge Diffusion – Powerful Instrument for Enhancing Students’ Motivation. In: *Proceedings of the New Perspectives in Science Education*. Florence: Pixel, p. 101–104.

Radcliffe-Brown, A. R. (1940). On Social Structure. *Journal of the Royal Anthropological Institute*, 70, 1–12.

Trencheva, T. et all. From Accredited Qualification to Certified Skills: The Summer Knowledge Academy – New Educational Approach in the State University of Library Studies and Information Technologies. In: *Abstract book: 2nd Annual International Conference on Library and Information Science*. Athens, Greece, p. 45–47.

REFERENCES

Abell, Derek. (1978). Strategic windows. *Journal of Marketing*, Vol. 42, July 1978, 21–28.

Barnev, P. (1978). *Informatsia i upravlenie*. Sofia: Narodna prosveta.

Berkowitz, Stephen D. (1982). *An Introduction to Structural Analysis: The Network Approach to Social Research*. Toronto: Butterworth.

Denchev, S. (2020). *Nyakoi belezhki varhu lektzii po sistemen analiz*. Sofia: Universitetsko izdatelstvo „Za bukвите – O pismenehъ“.

- Denchev, S.** i dr. (2004). *Nesigurnost, slozhnost i informatsia: Analiz i razvitie na nesigurna informatsionna sreda*. Sofia: „Z. Stoyanov“; Universitetsko izdatelstvo „Sv. Kliment Ohridski“.
- Denchev, S., I. Peteva, D. Stoyanova.** (2016). An Innovative Method for Knowledge Diffusion – Powerful Instrument for Enhancing Students’ Motivation. In: *Proceedings of the New Perspectives in Science Education*. Florence: Pixel, p. 101–104.
- Peteva, I.** (2008). *Informiraniyat grazhdanin: Prozrachnost i sigurnost na informatsiyata*. Sofia: Akademichno izdatelstvo „Za bukвите – O pismeneh“.
- Plan za deystvie:** Evropa – pat kam Informatsionnoto obshtestvo. [viewed 10 June 2021]. Available from: http://europa.eu.int/information_society/eeurope/plus/action_plan/index_en.htm.
- Radcliffe-Brown, A. R.** (1940). On Social Structure. *Journal of the Royal Anthropological Institute*, 70, 1–12.
- Stoyanova, D.** (2016). Slozhni sistemi za generirane na znanie (s. 898–902). V: *Gloria bibliospherae (Nishkata na Ariadna). Izsledvania v chest na akad. prof. Aleksandra Kumanova. Yubileen sbornik po sluchay 65 godini ot osnovavaneto na UniBIT*. Sofia: Akademichno izdatelstvo „Za bukвите – O pismeneh“.
- Trencheva, T.** et all. (2015). From Accredited Qualification to Certified Skills: The Summer Knowledge Academy – New Educational Approach in the State University of Library Studies and Information Technologies. In: *Abstract book: 2nd Annual International Conference on Library and Information Science*. Athens, Greece, p. 45–47.
- Yordanova, S.** (2021). Analiz na aktualnata globalna politiko-ikonomicheska informatsionna sreda. V: *Obshtestvoto na znaniето i humanizmat na XXI vek*. Sofia: Akademichno izdatelstvo „Za bukвите – O pismeneh“, s. 511–520.
- Yotova, R.** (2018). Informatsionniyat analiz – klyuchov faktor v proizvodstvoto na novi znanie. V: *Obshtestvoto na znaniето i humanizmat na XXI vek (s. 1092–1097)*. Sofia: Akademichno izdatelstvo „Za bukвите – O pismeneh“.

THE ART OF ANALYSING SYSTEMS!? TYPES OF ANALYSIS

Abstract: *This fragmentary research aims to point out and analyse some of the basic concepts that comprise the fundament of scientific and practical attainments of humanity such as system, management, complexity, security, insecurity, information, information environment, communication, methodology, method, types of analysis, validation and approbation of analysis results, life-cycle, etc. paying special attention to the scientific phenomenon SYSTEM ANALYSIS. Without entering the field of strict scientific toolkit (formulae, theorems, lemmas, proof and so on) we have tried in this article to demonstrate the logic of scientific thinking in a language that is comprehensible. At the beginning, I would like to draw the attention to a very important circumstance for the applied research field, namely: system analysis is not only science, it is intuition, it is not guided by hard and fast rules and keeping to fixed norms described in a manual for behavior.*

Keywords: *system, system analysis, analysing, analysis types, information*

Prof. DSc Stoyan Denchev
University of Library Studies and Information Technologies
E-mail: s.denchev@unibit.bg

ИНФОРМАТИКА И КОМПЮТЪРНИ НАУКИ INFORMATICS AND COMPUTER SCIENCES

ЕЛЕКТРОННО ПОДПИСВАНЕ НА ДОКУМЕНТ – ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВО ПРЕД ДИГИТАЛИЗАЦИЯТА В ЕЖЕДНЕВИЕТО

Александър Кирков

Университет по библиотекознание и информационни технологии

Николай Ангелов

Административен съд София-град

<https://doi.org/10.70300/CQSN5267>

Резюме: *Електронното подписване на документ е все по-често срещано явление поради това, че спестява време и средства. Електронните документи масово навлязоха в нашето ежедневие. Ефективността, бързината и лесното преодоляване на пространството са видимите ползи пред документооборота, подписан електронно. Разбира се, новите технологии водят със себе си и нови предизвикателства. Тази статия има за цел да акцентира върху някои слабости на електронното подписване, с които може да се сблъскаме в ежедневието. Те вървят обаче ръка за ръка с несигурността, трудностите в идентификацията на лицата и възможните съмнения в компетентността на органа, направил волеизявлението или технологията на електронно подписване.*

Ключови думи: *електронен подпис, електронен документ, КЕП*

ВЪВЕДЕНИЕ

В съвременното дигитално общество общуването между хората все повече се замества от комуникация в електронната среда. Обмяната на информация в сферата на търговията между потребителите и предоставящите онлайн стоки и услуги се осъществява с немислима за миналото столетие скорост. Наред с това нарастването на документооборота неминуемо изисква бързина и ефективност, която с лекота се постига благодарение на електронната идентификация на лицата. Този позитивен ефект следва да бъде съчетан с гаранции за сигурност и възможност да бъде извършена проверка в случай на съмнение относно положението електронен подпис. Ежедневието ни изправя пред предизвикателства, които се опитваме да обобщим в настоящото изложение.

ЕВРОПЕЙСКА ПРАВНА РАМКА И ПРИЛОЖИМО ЗАКОНОДАТЕЛСТВО НА ЕЛЕКТРОННИЯ ПОДПИС

В европейската правна рамка основно място заема Регламент (ЕС) № 910/2014 на Европейския парламент и на Съвета от 23 юли 2014 г. относно електронната идентификация и удостоверителните услуги при електронни трансакции на вътрешния пазар и за отмяна на Директива 1999/93/ЕО (наричан по-нататък за краткост Регламент 910/2014). На негова основа са създадени и са приети последващи регламенти и решения за изпълнение, като тук може да се посочи Регламент за изпълнение (ЕС) 2015/1501 на Комисията от 8 септември 2015 г. относно рамката за оперативна съвместимост съгласно чл. 12, параграф 8 от Регламент (ЕС) № 910/2014 на Европейския парламент и на Съвета относно електронната идентификация и удостоверителните услуги при електронни трансакции на вътрешния пазар.

Понятието „удостоверителна услуга“ ще бъде разгледано от гледна точка на нормативната рамка, поставена от европейския законодател, както и от гледище на националното ни законодателство. Освен от посочения по-горе Регламент (ЕС) № 910/2014 на Европейския парламент и на Съвета от 23 юли 2014 г. относно електронната идентификация и удостоверителните услуги при електронни трансакции на вътрешния пазар и за отмяна на Директива 1999/93/ЕО (наричан по-нататък за краткост Регламент 910/2014), правна регламентация в България се дава и от Закона за електронния документ и електронните удостоверителни услуги (загл. изм. ДВ, бр. 85/2017 г.). Относно понятието „удостоверителни услуги“ в нашето законодателство е изцяло възприето легалното определение, дадено в чл. 3, т. 16 от Регламент 910/2014, а именно: „удостоверителна услуга“ означава електронна услуга, обикновено предоставяна срещу възнаграждение, която се състои в:

- а) създаването, проверката и валидирането на електронни подписи, електронни печати или електронни времеви печати, услуги за електронна препоръчана поща, както и удостоверения, свързани с тези услуги; или
- б) създаването, проверката и валидирането на удостоверения за автентичност на уебсайт; или
- в) съхраняването на електронни подписи, печати или удостоверения, свързани с тези услуги.

Съвременното дигитално общество се характеризира с изключителна бързина на предоставянето на услуги, включително за проверка на информация в специализирани и общодостъпни регистри и сключването на договори, което не би било възможно без електронното подписване на съответните документи. Предизвикателствата на съвременния свят обаче следва да бъдат гарантирани от гледна точка на сигурността на оборота и установяването на самоличността на лицето, извършващо електронното волеизявление. Именно поради тази причина в чл. 25, ал. 1 от Регламент 910/2014 г. е предвидено, че „правната сила и допустимостта на електронния подпис като доказателство при съдебни

производства не могат да бъдат оспорени единствено на основанието, че той е в електронна форма или че не отговоря на изискванията за квалифицирани електронни подписи“, а ал. 2 посочва, че „правната сила на квалифицирания електронен подпис е равностойна на тази на саморъчния подпис“. Подобен вид приравняване на останалите два вида подписи – електронния и усъвършенствания електронен подпис, към саморъчното подписване на документа липсва в националната правна уредба – съгласно чл. 13, параграф 4 от Закона за електронния документ и електронните удостоверителни услуги правната сила на електронния подпис и на усъвършенствания електронен подпис е равностойна на тази на саморъчния подпис само когато това е уговорено между страните. Обикновено при регулиране на частните отношения постигането на подобно съгласие е лесно постижимо. При публично-правните отношения по разбираеми причини подобен вид съгласие е невъзможно, поради което и там се коренят и предизвикателствата пред електронните документи в ежедневието. Именно поради тази причина и изискванията към дружествата, предоставящи удостоверителни услуги, са толкова завишени. Приложение I към същия регламент е озаглавено „Изисквания към квалифицираните удостоверения за електронни подписи“ и в него се изброяват различните данни, които трябва да съдържат квалифицираните удостоверения за електронни подписи. Така съгласно букви б) – г) от това приложение тези удостоверения трябва да съдържат набор от данни, които еднозначно представляват издалия квалифицираното удостоверение доставчик на квалифицирани удостоверителни услуги, който набор включва най-малко името или наименованието на титуляря или псевдоним, като ако се използва псевдоним, той се посочва ясно, и данни за валидиране на електронния подпис, които съответстват на данните за създаване на електронния подпис. Приложение II към Регламент № 910/2014, озаглавено „Изисквания към устройствата за създаване на квалифициран електронен подпис“, предвижда в точка 1 по-специално, че устройствата за създаване на квалифициран електронен подпис гарантират чрез подходящи технически и процедурни средства най-малко, че поверителността на данните за създаване на електронен подпис е разумно гарантирана, че тези данни на практика се срещат само веднъж, че електронният подпис е надеждно защитен срещу подправяне и че посочените данни са надеждно защитени от законния титуляр на електронния подпис срещу използване от други лица. Освен това т. 3 от това приложение предвижда, че генерирането или управлението на данни за създаване на електронен подпис от името на титуляря на електронния подпис може да се извърши единствено от доставчик на квалифицирани удостоверителни услуги.

Имайки предвид тези технически изисквания, следва да се постави въпросът дали е допустимо да се оспори валидността на документ, подписан с електронен подпис, ако същият не съдържа белезите на квалифициран електронен подпис. Отговор дава Съдът на Европейския съюз в своето решение Екофрукт от 20.10.2022 г. по дело С – 362/2021г, а именно: „делта на Регламент № 910/2014, както следва от чл. 2, параграф 3 във връзка със съображение 49, е да се гарантира, че електронният подпис не може да бъде лишаван от правната му сила единствено на основание, че е в електронна форма, без обаче да се

възпрепятства изборът на държавите членки, що се отнася до изискванията за форма“. За сметка на това не може да се приеме, че с оглед на предвидената в Регламент № 910/2014 йерархична система на различните електронни подписи, на електронен подпис, който не отговаря на предвидените в този регламент изисквания, за да се счита за „квалифициран електронен подпис“, следва да се признава по-голяма правна сила от тази, която е предоставена на саморъчния подпис. Поради това следва да се приеме, че чл. 25, параграф 1 от Регламент № 910/2014 не забранява на националните съдилища да обявят за невалидни електронните подписи, които не отговарят на предвидените в този регламент изисквания, за да се считат за „квалифициран електронен подпис“ по смисъла на чл. 3, точка 12 от този регламент, при условие, че невалидността на тези подписи не е обявена единствено на основание, че те са в електронна форма.

Все в тази връзка следва да се разгледа какви са предпоставките, за да се приеме, че един електронен подпис е квалифициран. Член 3, т. 12 от Регламент № 910/2014 поставя три кумулативни изисквания, за да може един електронен подпис да се счита за „квалифициран електронен подпис“. Първо, електронният подпис следва да е „усъвършенстван електронен подпис“, който съгласно чл. 3, т. 11 от този регламент трябва да отговаря на изискванията, посочени в чл. 26 от същия. Второ, подписът следва да е създаден от „устройство за създаване на квалифициран електронен подпис“, което съгласно чл. 3, т. 23 от този регламент трябва да отговаря на изискванията, предвидени в приложение II към същия регламент. Трето, подписът трябва да се основава на „квалифицирано удостоверение за електронен подпис“ по смисъла на чл. 3, т. 15 от Регламент № 910/2014. Съгласно тази разпоредба за това е необходимо въпросното удостоверение да бъде издадено от „доставчик на квалифицирани удостоверителни услуги“ и да отговаря на изискванията, предвидени в приложение I към този регламент. В тази насока от особена важност е да се изследва какви обстоятелства удостоверява доставчикът на квалифицирани удостоверителни услуги в посоченото по-горе в приложение II от регламента „квалифицирано удостоверение за електронен подпис“. Ако същото съдържа необходимата информация, посочена в чл. 26 от Регламента, и отговаря на изискванията на чл. 3 т. 12 от същия, тогава, независимо от това как е наречен от доставчика електронният подпис, би могло да се приеме, че същият отговаря на изискванията на Регламента за квалифициран подпис. Следователно фактът, че електронният подпис не отговаря на това изискване, е достатъчно основание той да не може да се счита за „квалифициран електронен подпис“ по смисъла на Регламент № 910/2014. В тази връзка особено място ще заеме надзорният орган, който осъществява контрол на дейността на доставчика на удостоверителна услуга – Комисията за регулиране на съобщенията (КРС) съгласно Наредбата за отговорността и прекратяването на дейността на доставчиците на удостоверителни услуги. Неизпълнението на надзорните правомощия или удостоверяването на неверни обстоятелства би могло да подкопае доверието у доставчика на удостоверителни услуги, а също и на лицата, използващи електронни подписи, издадени от него, а това може да се окаже от значение за авторитета и на държавата и за евентуални наказателни процедури от страна на Европейската комисия за неизпълнение на

изискванията на правото на ЕС. В случай на оспорване валидността на квалифицирания електронен подпис правомощието на съда да извърши проверка продължава да съществува. Регламент № 910/2014 трябва да се тълкува в смисъл, че ако в удостоверението, издадено от доставчика на удостоверителни услуги, е вписан електронен подпис, това не е достатъчно, за да се смята, че този подпис отговаря на предвидените в Регламента изисквания, и за да се счита за „квалифициран електронен подпис“ по смисъла на чл. 3, т. 12 от посочения регламент. Когато това обозначаване се оспорва в рамките на съдебно производство, националният съд е длъжен да провери дали са изпълнени всички предвидени в чл. 3, т. 12 кумулативни условия, което го задължава по-специално да провери дали са изпълнени условията по чл. 26 и по приложение I към същия регламент.

Разбира се, в тази област също има разработени и утвърдени специални стандарти, стандартизационни документи, препоръки и ръководства в областта на електронните удостоверителни услуги – на Европейския институт по стандартизация в далекосъобщенията (ETSI), и препоръки и ръководства на Агенцията на Европейския съюз за киберсигурност (ENISA) – Стандарт ETSI EN 319 132, приет с решение за изпълнение (ЕС) 2015/1506 на Комисията от 08.09.2015 г. и се усъвършенства ежегодно.

ПРОБЛЕМИ, С КОИТО МОЖЕМ ДА СЕ СБЛЪСКАМЕ В ЕЖЕДНЕВИЕТО

1. Възможността за наличие на прякор вместо име

Поради това, че Регламент (ЕС) № 910/2014 на Европейския парламент и на Съвета на Европа разделя действията по цифрово подписване и електронна идентификация, следвайки правилата на материалното законодателство, а именно както при саморъчния подпис подписването на документ е волеизявление и не бива да се обвързва с идентификацията на лицето, така и в цифровите подписи лицето, притежаващо цифровия сертификат, може да бъде записано само с неговия псевдоним. Липсата на имена в цифровия подпис наистина затруднява идентифицирането на лицето, подписало документа, и само по технически път може да бъде идентифициран авторът на подписа.

Технически в цифровия сертификат, който е в основата на подписа, се записва идентификационен номер на автора, под който в дружеството за удостоверителни услуги е идентифициран и записан авторът на подписа при неговото издаване. Именно поради тази причина стриктното спазване на нормативните и техническите изисквания при издаването на удостоверението за квалифициран електронен подпис (КЕП) от доставчика на удостоверителна услуга и проверката на идентичността на лицето при издаване на КЕП са в състояние да предотвратят всякакво съмнение в самоличността на полагащия електронен подпис.

2. Когато документът не е подписан в реалното време

Използване на независими източници на точно време.

При цифрово подписване софтуерът за подписване първоначално търси независим източник на точно време, но когато такъв липсва, се взема времето от компютъра, на който

се подписва. Часовникът на компютъра не е прецизен и може да бъде неточен, а също така допуска и ръчна промяна на времето. Това позволява да бъде подменена датата на подписването на документа. Често при подобен вид проблеми се налага извършването на допълнителни действия и проверки, особено когато електронното подписване се използва за подаване на документи в информационна система, чрез която се извършва класиране на проекти. В тези случаи се налага изработването на допълнителни правила и критерии относно крайния момент на вписването на електронния документ в съответната система и при разминаване във времето на подписания електронно документ и вписването му в системата се прилагат именно предварително известните и оповестени правила.

3. Когато документът не е подписан с проверен софтуер

Използване на несертифицирани софтуерни приложения за подписване.

Липсва пряко законодателно изискване да бъде проверен или сертифициран софтуерът за цифрово подписване. Тези мерки са заложи в прилежащи документи и стандарта за цифрово подписване. По тази причина някои производители на софтуер изготвят техен софтуер за цифрово подписване, който не е преминал валидиране. Тези софтуери позволяват цифрово подписване на документ без необходимите проверки или с подправени данни, тъй като в поставения цифров подпис не се съдържа информация с какъв софтуер е бил направен. Това е причината особено в отношенията на публичните власти с гражданите да бъдат предварително поставени изискванията за сертифициране на използваните софтуери в информационните системи, за да се избегнат всякакви съмнения при въвеждането на данни при подаването на документи, подписани електронно, и при проверката за самоличността и точното време на създаване и подаване на документа.

4. Друг тип хипотеза съществува в случаите, когато някой използва електронния подпис на друг човек. Подобен вид ситуация се наблюдава, когато доставчикът на удостоверителна услуга издава централизирано и в голям брой множество електронни подписи, които се използват масово в ежедневната дейност за извършване на документооборот. Неспазването на изискването доставчикът на удостоверителната услуга да провери самоличността на лицето, на което издава електронния подпис, и извършването на проверка единствено чрез сверяване на списък с предварително вписани имена и длъжност предпоставят възможност лицето, на което е предоставен физическия носител на подписа, ведно с ПИН кода за същия, да злоупотреби и да подпише документ електронно. Практически трудно и невъзможно е да се констатира подобен вид действие, като обикновено това се случва в ситуации, при които лицето – титуляр на квалифицирания електронен подпис, е в служебен отпуск, временна нетрудоспособност или платен годишен отпуск, т.е. официално лицето отсъства от работа, но на практика негов колега използва електронния му подпис, за да се извърши волеизявление поради изтичащи срокове или други съображения. Подобен вид недобросъвестност следва да се коментира сред обществото като недопустима, тъй като на практика електронният подпис е еквивалентен

на саморъчния и подписването на документ електронно, без титулярят на електронния подпис да е формирал своето волеизявление, подкопава доверието в удостоверителната услуга и поставя допълнителни въпроси, които налагат намеса на други правоохранителни органи. Разбира се, това може да се случи и в частни дружества, но в тези хипотези би следвало да съществуват сертифицирани системи за контрол на електронното подписване и на проверка на самоличността на лицата, които да препятстват подобен вид хипотези и по този начин да насърчат използването на електронно подписани документи.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Електронно подписаните или електронно подпечатани документи улесняват ежедневно взаимодействие с държавната и общинската администрация, както и в повечето случаи на свободно договаряне. Електронно подписаните документи спестяват време, не изискват лично присъствие при подаването и щадят околната среда. Тяхното навлизане във всички сфери ще улесни административните дейности и ще намали времето за тях.

Разбира се, не можем сляпо да се доверим при получаването на електронно подписан документ и е препоръчително да бъдат направени базови проверки преди неговото приемане, като квалифицирано валидиране.

Квалифицираното валидиране представлява услуга, която позволява да се провери подписан електронен документ за валидността и квалифицирания статут на електронния подпис/печат, както и техните удостоверения в електронно подписани документи.

Услугата по квалифицирано валидиране се предоставя единствено от доставчик на квалифицирани удостоверителни услуги по надежден автоматизиран начин.

Чрез услугата се гарантира, че подписите и печатите се създават и проверяват в съответствие с европейското законодателство (проверява валидността на електронния подпис/печат в съответствие с изискванията на чл. 33 на Регламент (ЕС) № 910/2014 г. и свързаните с него стандарти ETSI EN 319 102-1, ETSI TS 119 101, ETSI TS 119 441 и ETSI TS 119 442).

Услугата по квалифицирано валидиране се предоставя безплатно от повечето издатели на електронни подписи и валидирането не зависи от доставчика на подписа.

Системите за квалифицирано валидиране продължават да се усъвършенстват и в много близко бъдеще ще могат да показват всички недостатъци или проблеми на електронно подписаните документи, ако има такива.

ЛИТЕРАТУРА

Eur-lex: An official website of the European Union. REGULATION (EU) No 910/2014 OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 23 July 2014 ©2014 [viewed January 2023]. Available from: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32014R0910&from=FR>.
Shaping Europe's digital future: Evaluation study of the Regulation no.910/2014 (eIDAS Regulation) ©2021 [viewed January 2023]. Available from: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/evaluation-study-regulation-no9102014-eidas-regulation>.

REFERENCES

Eur-lex: An official website of the European Union. REGULATION (EU) No 910/2014 OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 23 July 2014 ©2014 [viewed January 2023]. Available from: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32014R0910&from=FR>.

Shaping Europe's digital future: Evaluation study of the Regulation no.910/2014 (eIDAS Regulation) ©2021 [viewed January 2023]. Available from: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/evaluation-study-regulation-no9102014-eidas-regulation>.

DOCUMENT DIGITAL SIGNATURE – A CHALLENGE FOR DIGITALIZATION IN EVERYDAY LIFE

***Abstract:** The digital signing of a document is becoming more and more common because it saves time and money. Digital documents have massively entered our everyday life. The efficiency, speed, and easy overcoming of the space are the visible benefits of document turnover, signed electronically. Of course, new technologies bring with them new challenges. This article aims to highlight some of the weaknesses of e-signature that we may encounter in everyday life. However, they go hand in hand with uncertainty, difficulties in identifying individuals, and possible doubts about the competence of the body that made the declaration of will or the electronic signature technology.*

***Keywords:** Digital document, digital signature, Qualified digital signature*

Alexander Kirkov, PhD

University of Library Studies and Information Technologies

E-mail: a.kirkov@unibit.bg

Nikolay Angelov, PhD

Administrative Court Sofia – City

E-mail: nickolaiangelov@yahoo.com

**НАЦИОНАЛНА СИГУРНОСТ
NATIONAL SECURITY**

**DEFICIENCIES IN MILITARY CAPABILITIES OF EUROPEAN
NATO MEMBER STATES AT THE END OF THE 20TH
AND THE BEGINNING OF THE 21ST CENTURY**

Plamen Bogdanov, Ralitsa Yotova, Steliana Yordanova
University of Library Studies and Information Technologies
<https://doi.org/10.70300/OICP4975>

Abstract: *The article explores the evolution of the European Union's plans to build key military capabilities to enable the Union to independently and effectively conduct future multinational operations. The analysis of the series of initiatives, plans and concepts shows that the existing shortfalls have not been addressed yet, and there are still serious deficiencies in the military capabilities of the European Union.*

Keywords: *capabilities, deficiencies, interoperability, concept, initiatives*

INTRODUCTION

In the last decade of the 20th century there were two major multinational operations – Desert Storm in 1991, in the region of the Persian Gulf and Allied Force in 1999, in the former Federal Republic of Yugoslavia.

These operations, and the second one in particular, have shown certain disbalances between the capabilities of the armed forces of the USA and those of their European Allies, namely in the spheres of precision strikes, mobility and command, direction and communication. For this reason, a Defence Capabilities Initiative was approved in 1999 by the Heads of State and Government of NATO member states. The objective of this initiative is to improve defence capabilities to ensure the effectiveness of future multinational operations across the full spectrum of Alliance missions in the present and foreseeable security environment with a special focus on improving interoperability among Alliance forces, and between Alliance and Partner forces where applicable. It is important that all nations are able to make a fair contribution to the full spectrum of Alliance missions regardless of differences in national defence structures.

It was taken into account that significant progress has been made in recent years in adapting Alliance forces capabilities to the requirements of the new security environment. However, it was concluded that many Allies have only relatively limited capabilities for the rapid deployment of significant forces outside their national territory, or for extended sustainment of operations and protection of forces far from home bases. Command and control and information systems need to be better matched to the requirements of future Alliance military operations. Improvements in interoperability and critical capabilities should also strengthen the European pillar in NATO.

THE AMBITIOUS INITIATIVES OF THE EUROPEAN UNION

In conjunction with the Defence Capabilities Initiative, the ambitions of the European Union have also been expanded.

At the European Council meeting in Cologne (3rd and 4th June 1999), Member States' Heads of State or Government declared their resolve “that the European Union shall play its full role on the international stage. To that end, we intend to give the European Union the necessary means and capabilities to assume its responsibilities regarding a common European policy on security and defence. (...) The Union must have the capacity for autonomous action, backed up by credible military forces, the means to decide to use them, and a readiness to do so, in order to respond to international crises without prejudice to actions by NATO”. (European, 1999)

The Helsinki European Council (10–11 December 1999) underlines its determination to develop an autonomous capacity to take decisions and, where NATO as a whole is not engaged, to launch and conduct EU-led military operations in response to international crises. This process will avoid unnecessary duplication and does not imply the creation of a European army.

In the field of military capabilities which will complement the other instruments available to the Union, at the Council the Member States set themselves the headline goal of being able, by 2003, to deploy within 60 days and sustain for at least one year forces up to corps level (60,000 persons) capable of the full range of Petersberg tasks (Petersberg tasks, 1992). These forces should be militarily self-sustaining with the necessary command, control and intelligence capabilities, logistics, other combat support units and, as required, air and naval elements. In Helsinki, the Member States also decided rapidly to develop collective capability goals, particularly in the field of command and control, intelligence and strategic transport. (Helsinki, 1999) This was a military target known as the Helsinki Headline Goal 2003.

At the Helsinki European Council, the Member States also decided rapidly to identify the collective capability goals in the field of command and control, intelligence and strategic transport, and welcomed decisions of that nature already announced by certain Member States:

- to develop and coordinate monitoring and early warning military means;
- to open existing joint national headquarters to officers coming from other Member States;
- to reinforce the rapid reaction capabilities of existing European multinational forces;
- to prepare the establishment of a European air transport command;
- to increase the number of readily deployable troops;
- to enhance strategic sea lift capacity.

It remains essential to the credibility and effectiveness of the European security and defence policy that the European Union's military capabilities for crisis management be reinforced so that the EU is in a position to intervene with or without recourse to NATO assets.

The European Capability Action Plan (ECAP) was launched at the end of 2001 to rectify identified shortcomings in the Helsinki Headline Goal. By rationalising Member States' respective defence efforts and increasing synergy between national and multinational projects, the plan was intended to enhance European military capability.

Following the adoption of the European Security Strategy in December 2003, the EU decided to set a new Headline Goal 2010¹. Building on the Headline Goal 2003, it envisages that the

Member States will “be able by 2010 to respond with rapid and decisive action applying a fully coherent approach to the whole spectrum of crisis management operations covered by the Treaty on European Union”.

The process of developing EU military capabilities towards the Headline Goal of 2010 is a thorough one. The first step was to identify strategic planning assumptions. Five illustrative scenarios, encompassing a wide range of military operations, were prepared.

From these scenarios, focused military options were developed for how best to deal with the relevant crises. These options led to a planning framework from which was derived a detailed list of the capabilities that the EU would need. Generic force packages were compiled, which identified the type of force groupings that the EU would require to solve the crises.

These in turn resulted in a list of reference units. All this information was fed into a Requirements Catalogue, which detailed the actual types of units, resources and assets that were required in order to deal with the scenarios envisaged.

After coordination process an EU Force Catalogue was compiled, which describes, in qualitative and quantitative terms, the military capabilities the Member States could make available to the EU. The Force Catalogue details military capabilities available by 2010. (Development, 2009)

In May 2004, with a view to the EU’s ambitions on rapid response, the Council recognised in particular the need to achieve further progress in improving capabilities for strategic mobility. Strategic transport is one of the key enablers for the EU Battlegroups. In this context the Headline Goal 2010 mentions the following milestone: “the implementation by 2005 of EU Strategic joint lift coordination, with a view to achieving by 2010 necessary capacity and full efficiency in strategic lift (air, land and sea) in support of anticipated operations”.

The Headline Goal 2010, adopted in May 2004, recognises that existing shortfalls still need to be addressed.

The newly established European Defence Agency (EDA) was planned to play a crucial role in this improved framework for capability development. Its mission is to assist Member States’ efforts to improve their military capabilities to sustain ESDP as it stands now and develops in the future.

On 22nd November 2004 in Brussels, the Member States took part in a Military Capability Commitment Conference, making it possible to draw together the specific national commitments corresponding to the military capability goals set by the Helsinki European Council. The conference also made it possible to identify a number of areas in which efforts will be made in upgrading existing assets, investment, development and coordination so as gradually to acquire or enhance the capabilities required for autonomous EU action.

This conference constituted the first stage of a demanding process of reinforcing military capabilities for crisis management by the EU with the purpose being to achieve the overall goal set by 2003 but continuing beyond that date in order to achieve the collective capability goals. Member States declared their determination to implement the objectives of the Headline Goal 2010, including the creation of EU Battlegroups (as part of Rapid Response elements), providing the European Union with the Initial Operational Capability in 2005 and with commitments on the Full Operational Capability from 2007 onwards. The Member States were determined to develop further criteria and standards, building on the overarching standards and criteria for Battlegroups. The Ministers of Defence also agreed on the Global Approach on Deployability. This initiative aimed

at more effective use of available assets, mechanisms and initiatives for strategic transport, a key enabler for Rapid Response.

The Single Progress Report of November 2004 summarises and assesses the progress of the European Capability Action Plan and identifies the work that remains to be done to rectify the remaining military shortfalls under the Helsinki Headline Goal.

The EU Force Catalogue underwent a first revision in February 2007 which led to a second revision of the Force Catalogue in October 2007, followed by the Force Catalogue 2009 noted by the Council in May 2009.

Meantime, on 1st January 2007, the EU achieved full operational capability to conduct two concurrent rapid response operations of the size of a Battlegroup (BG) of around 1,500 men. Since then, Member States have managed collectively to make permanently available to the EU two BGs (1,500 up to 2,500 personnel). BGs are a specific form of Rapid Response elements. They remain on standby for six months and can be ready to start implementing their mission within 10 days after the Council's decision to launch the operation and for a maximum of four months.

Also, earlier work on examining the contribution that naval and air forces can make to ESDP rapid response operations resulted in the adoption by the EUMC in late 2007 of a Maritime Rapid Response Concept and an Air Rapid Response Concept, followed by the revised Military Rapid Response Concept agreed by the EUMC in January 2009. It newly defines the military rapid response time as a period from 5 to 30 days from the approval of the Crisis Management Concept to the moment when operations commence in the Joint Operations Area. (Development, 2009)

The Progress Catalogue, together with the EU Military Committee's subsequent work on prioritising the shortfalls, is a key contribution to the Capability Development Plan (CDP) drawn up by the Member States via the EDA and the EUMC in July 2008.

The EDA Steering Board initiated work on an initial group of twelve capability areas out of the twenty-four identified in the initial CDP:

- Measures to counter man-portable air defence systems;
- Computer network operations;
- Mine counter-measures in littoral sea areas;
- Comprehensive approach – military implications;
- Military human intelligence and cultural/language training;
- Intelligence, surveillance, target acquisition and reconnaissance architecture;
- Medical support;
- Chemical, biological, radiological and nuclear defence;
- Third party logistic support;
- Measures to counter improvised explosive devices;
- Increased availability of helicopters;
- Network-enabled capability (NEC).

With so many defined priority deficits in the military capabilities of the EU, by the end of 2008, the evaluation of the EU Heads of State and Governments was overly optimistic. They endorsed an analysis of the implementation of the 2003 European Security Strategy. The report of

this analysis said that “Preventing threats from becoming sources of conflict early on must be at the heart of our approach. Peace-building and long-term poverty reduction are essential to this” (Report, 2008). Each situation requires coherent use of our instruments, including political, diplomatic, development, humanitarian, crisis response, economic and trade co-operation, and civilian and military crisis management. We should also expand our dialogue and mediation capacities.

The success of ESDP as an integral part of our Common Foreign and Security Policy is reflected by the fact that our assistance is increasingly in demand. We need to prioritise our commitments, in line with resources. Battle groups and Civilian Response Teams have enhanced our capacity to react rapidly.

Appropriate and effective command structures and headquarters capability are key. There is also scope to improve training, building on the European Security and Defence College and the new European young officers exchange scheme, modelled on Erasmus”. (Report, 2008)

For military missions in the report was written that the EU must continue to strengthen its efforts on capabilities, as well as mutual collaboration and burden-sharing arrangements. Experience has shown the need to do more, particularly over key capabilities such as strategic airlift, helicopters, space assets, and maritime surveillance (as set out in more detail in the Declaration on the Reinforcement of Capabilities). These efforts must be supported by a competitive and robust defence industry across Europe, with greater investment in research and development. Since 2004, the European Defence Agency has successfully led this process, and should continue to do so. (Report, 2008)

Building on the EU Global Strategy for foreign and security Policy put forward in June 2016, in November 2016 an Implementation Plan was presented focusing on Security and Defence to raise the level of ambition of the European Union’s security and defence policy.

The actions needed to fulfil the new level of ambition are built around the three strategic priorities derived from the Global Strategy:

- Responding to external conflicts and crises when they arise;
- Building the capacities of partners;
- Protecting the European Union and its citizens through external action.

Some of the main actions under implementation are:

- Deepening defence cooperation;
- Permanent Structured Cooperation;
- Rapid Response;
- Planning and conduct of missions;
- Taking forward CSDP partnerships.

The EU Treaties foresee the possibility of a Permanent Structured Cooperation (PESCO) through which Member States that are willing and able can enter into more binding commitments with one another and jointly develop defence capabilities, invest in shared projects, or create multinational formations.

On 11th December 2017, the Council formally established PESCO following a joint notification signed by 25 Member States in which they have undertaken a set of 20 more binding commitments between one another. At this occasion, the Member States participating in PESCO also identified on 6th March 2018 a first set of 17 collaborative projects which will be undertaken in different groupings.

This Treaty-based framework and process will be a drive for closer cooperation in development of defence capabilities, based for the first time on binding commitments undertaken by each Member State deciding to participate. The implementation of PESCO focuses on Member States fulfilling their commitments and putting in place the annual process foreseen to assess this, as well as taking forward the PESCO projects. This will help to enhance the efficiency and output of European defence and to implement the EU level of ambition.

The Council adopted the second set of 17 projects on 20th November 2018.

During the Council meeting in Brussels (11–12 November 2019) an updated list of 13 projects was adopted to be undertaken under PESCO. The decision amounts to 47 projects. (Outcome, 2019)

The 2018 Capability Development Plan (CDP) was of particular strategic significance as it serves as a baseline and reference for the implementation of major European defence initiatives launched following the 2016 EU Global Strategy: the Coordinated Annual Review on Defence (CARD), the Permanent Structured Cooperation (PESCO), and the European Defence Fund (EDF).

The 2016 EU Global Strategy (EUGS) called for “strengthening the CDP” and “assisting Member States to develop capabilities stemming from the political goals of this strategy”.

The most tangible output of the 2018 CDP revision are the 11 new EU Capability Development Priorities, developed together with Member States. They are the result of an in-depth assessment conducted on the basis of contributions provided by Member States, the EU Military Committee (EUMC) and the EU Military Staff (EUMS) on short-term, mid-term and long term trends: capability shortfalls analyses and lessons learned from recent CSDP operations; planned capabilities and the potential for future European cooperation in each of the capability domains; and a study into the long-term capability-related and technological trends and needs (2035 and beyond).

The 2018 CDP and the derived EU Capability Development Priorities were approved by Member States on 28th June 2018.

The 11 new 2018 EU Capability Development Priorities include:

- Enabling capabilities for cyber responsive operation;
- Ground combat capabilities;
- Underwater control contributing to resilience at sea;
- Integration of military air capabilities in a changing aviation sector;
- Space-based information and communication services;
- Enhanced logistic and medical supporting capabilities;
- Air superiority;
- Cross-domain capabilities contributing to achieve EU’s level of ambition;
- Information superiority;

- Naval manoeuvrability;
- Air mobility.

During the meeting in November 2019 the Council approved the EU Requirements Catalogue 2019, which identifies the military capability requirements for CSDP and takes into account the three strategic priorities set out under the EU Global Strategy.

In July 2019 the consolidated version of the “Military Requirements for Military Mobility within and beyond the EU” was issued, which was accessible to the public on 29th January 2020. The aim of the document was to provide initial military requirements to improve movement of military forces (personnel, materiel and assets) within and beyond the EU. Military mobility is a strategic and operational enabler for military action, supporting the EU strategic autonomy and facilitating the deployment, redeployment and sustainment of EU Member States forces to meet the EU Military Level of Ambition, in accordance with the Council Conclusions on implementing the EU Global Strategy, as well as national requirements. (Military, 2019)

LATEST DEVELOPMENTS IN EU MILITARY CAPABILITIES

At the Summit on 14th June 2021, NATO Leaders endorsed the NATO 2030 agenda. The basis was the Secretary General’s proposals to make NATO stronger and ready for the future.

The Summit came at a pivotal moment for the Alliance, as NATO adapts to growing global competition and more unpredictable threats, including terrorism, cyber-attacks, disruptive technologies, climate change, and Russia and China’s challenges to the rules-based international order. Standing strong together to face a more unpredictable and competitive world is what the NATO 2030 initiative is about.

The Secretary General developed 9 concrete proposals, which include inter alia Improved Resilience, Preserve NATO Technological Edge, the Next Strategic Concept.

In the framework of the proposal named Preserve our Technological Edge, allies agreed to launch a new civil-military Defence Innovation Accelerator for the North Atlantic (DIANA). This Accelerator will boost transatlantic cooperation on critical technologies, promote interoperability and harness civilian innovation by engaging with academia and the private sector, including start-ups. DIANA will include offices and test centres across the Alliance, and it will manage a database of trusted sources of investment. Allies also agreed to establish a multinationally funded NATO Innovation Fund, to which Allies can contribute on an opt-in basis, investments in start-ups working on dual-use and emerging and disruptive technologies in areas that are critical to Allied security.

Emerging technologies are changing the nature of peace, crisis, and conflict. NATO Allies can no longer take their technological edge for granted. China, for example, intends to become the world’s leading power in artificial intelligence in the next decade. As the indispensable forum for transatlantic cooperation on the security-aspects of emerging and disruptive technologies, NATO is determined to stay ahead of the curve.

In recent years, NATO has stepped up its work on emerging and disruptive technologies, including by adopting an implementation strategy to ensure NATO’s edge in seven key disruptive technologies (artificial intelligence, data and computing, autonomy, quantum-enabled technologies, biotechnology, hypersonic technology, and space). DIANA will enable the Alliance

to adapt and adopt new technologies more quickly, strengthen the industrial base, and bridge innovation gaps, ensuring Allies can continue to work effectively together. (NATO 2030, 2022)

Following NATO initiatives and Russian aggression against Ukraine, which started in February 2022, and working to be a partner in security and defence, the EU needs to become a stronger and more capable global actor in security and defence: both to protect the security of its citizens and to act in crisis situations that affect the EU's values and interests.

In the totally different security environment on 21st March 2022, the Council approved the Strategic Compass which is a common strategic vision for the EU's role in security and defence and commit to a set of concrete and wide-ranging objectives to achieve these goals in the coming 5–10 years (till 2030).

Building on a common sense of purpose and responsibility, the Strategic Compass specifies clear targets and milestones in four work strands to:

- Act more quickly and decisively when facing crises;
- Secure our citizens against fast-changing threats;
- Invest in the capabilities and technologies we need;
- Partner with others to achieve common goals.

Act

The EU needs to be able to act rapidly and robustly whenever a crisis erupts, with partners if possible and alone when necessary. To that end, the EU will:

- Reinforce its civilian and military CSDP missions and operations by providing them with more robust and flexible mandates, promoting rapid and more flexible decision-making process and ensuring greater financial solidarity, while also promoting close cooperation with European-led ad hoc missions and operations. We will strengthen our civilian CSDP through a new Compact allowing for a faster deployment, also in complex environments;
- Develop an EU Rapid Deployment Capacity that will allow the EU to swiftly deploy up to 5,000 troops into non-permissive environments for different types of crisis;
- Strengthen the EU command and control structures, in particular the Military Planning and Conduct Capability, and increase the readiness and cooperation through enhancing military mobility and regular live exercises, in particular for the Rapid Deployment Capacity.

Secure

The EU needs to enhance its ability to anticipate threats, guarantee secure access to strategic domains and protect its citizens. To that end, the EU will:

- Boost its intelligence capacities, such as the EU Single Intelligence and Analysis;
- Capacity (SIAC) framework to enhance its situational awareness and strategic foresight;
- Create an EU Hybrid Toolbox that brings together different instruments to detect and respond to a broad range of hybrid threats. In this context, we will develop a dedicated toolbox to address foreign information manipulation and interference;
- Further develop the EU Cyber Defence Policy to be better prepared for and respond to cyberattacks; strengthen our actions in the maritime, air and space domains, notably by

expanding the Coordinated Maritime Presences to other areas, starting with the Indo-Pacific, and by developing an EU Space Strategy for security and defence.

INVEST

The EO needs to invest more and better in capabilities and innovative technologies, fill strategic gaps and reduce technological and industrial dependencies. To that end, the EU will:

- Spend more and better in defence and improve its capability development and planning to better address operational realities and new threats and challenges;
- Seek common solutions to develop the necessary strategic enablers for its missions and operations, as well as next generation capabilities in all operational domains, such as high-end naval platforms, future combat air systems, space-based capabilities and main battle tanks;
- Make full use of Permanent Structured Cooperation and the European Defence Fund to jointly develop cutting-edge military capabilities and invest in technological innovation for defence and create a new Defence Innovation Hub within the European Defence Agency.

Partner

The EU needs to strengthen its cooperation with partners to address common threats and challenges. To that end, the EU will:

- Reinforce strategic partnerships with NATO and the UN through more structured political dialogues as well as operational and thematic cooperation. The EU will also increase its cooperation with regional partners, including the OSCE, AU and ASEAN;
- Boost cooperation with bilateral partners that share the same values and interests such as United States, Norway, Canada, UK and Japan. Develop tailored partnerships in the Western Balkans, its eastern and southern neighbourhood, Africa, Asia and Latin America;
- Develop an EU Security and Defence Partnership Forum to work more closely and effectively with partners to address common challenges.

This is why this Strategic Compass sets out an ambitious but achievable plan to strengthen our security and defence policy by 2030. The case for a new impetus on EU security and defence is compelling: a more hostile environment and wider geopolitical trends call for the EU to shoulder a greater share of responsibility for its own security. (A Strategic, 2022)

At the same critical time for the security and for international peace and stability, on 29 June 2022 the Heads of State and Government of the NATO Allies have endorsed a new Strategic Concept to ensure the Alliance remains fit and resourced for the future.

The new NATO Strategic Concept recognized the European Union as a unique and essential partner for NATO. According to the document NATO and the EU play complementary, coherent and mutually reinforcing roles in supporting international peace and security. On the basis of their longstanding cooperation, the Alliance will enhance the NATO-EU strategic partnership, strengthen political consultations and increase cooperation on issues of common interest, such as military mobility, resilience, the impact of climate change on security, emerging and disruptive technologies, human security, the Women, Peace and Security agenda, as well as countering cyber

and hybrid threats and addressing the systemic challenges posed by the PRC to Euro-Atlantic security.

It is underlined that for the development of the strategic partnership between NATO and the EU, non-EU Allies' fullest involvement in EU defence efforts is essential. NATO recognises the value of a stronger and more capable European defence that contributes positively to transatlantic and global security and is complementary to, and interoperable with NATO. Initiatives to increase defence spending and develop coherent, mutually reinforcing capabilities, while avoiding unnecessary duplications, are key to our joint efforts to make the Euro-Atlantic area safer. (NATO, 2022)

About three months after the new NATO Strategic Concept American President Biden published a new National Security Strategy of the USA (12th October, 2022). It is in the time when the post-Cold War era is definitely over and a competition is underway between the major powers to shape what comes next. The new Strategy recognizes that Europe has been, and will continue to be, US foundational partner in addressing the full range of global challenges. To effectively pursue a common global agenda, the US is broadening and deepening the transatlantic bond-strengthening NATO, raising the level of ambition in the U.S.-EU relationship, and standing with its European allies and partners in defense of the rules-based system that underpins their security, prosperity, and values.

In the Strategy, it is also underlined that the US will count on its Allies to continue assuming greater responsibility by increasing their spending, capabilities, and contributions. European defense investments, through or complementary to NATO, will be critical to ensuring the shared security at this time of intensifying competition. (National Security Strategy, 2022)

Concerning the Strategic Airlift, it is recognized that EU military ambitions are dependent on adequate strategic airlift, and this remains a notable capability gap. Fourteen member states signed the European Air Transport Fleet letter of intent in 2009 although, a decade on, progress remains modest.

Strategic and outsize airlift has long been an issue for European NATO nations, with a reliance on the United States to provide almost all this capacity. The United Kingdom's acquisition of the Boeing C-17 and latterly the introduction of the Airbus A400M have helped to address this.

In the beging of 3rd decade of the 21st century, there are only four European states that nationally operate strategic-airlift aircraft: France, Germany, Spain and the UK. The first three field the A400M, while the latter operates the A400M and the C-17. The UK's fleet is of particular note in the context of the European Union, but after the UK has left the EU, the EU heavy transport aircraft total was reduced by around a third.

With the Strategic Airlift Capability – one of a number of existing NATO and European pooled airlift programmes, the EU has launched an effort to develop a new strategic airlifter to fill a critical capability shortfall, but this is one serial initiative.

CONCLUSION

In the timespan of more than two decades, the EU has started many initiatives and undertaken steps in order to develop European Military Capabilities.

The idea of the EU to have an autonomous capacity to take decisions and, where NATO as a whole is not engaged, to launch and conduct EU-led military operations in response to international crises, was launched at the Helsinki European Council in 1999.

To overcome the existing shortfalls in the EU military capabilities, the Council launched the European Capability Action Plan (ECAP) in 2001.

It was followed by a Military Capability Commitment Conference and an EU Force Catalogue. In 2005 Strategic lift capabilities were identified as a key capability gap and one of the capability improvement priorities, for which the implementation of various multinational initiatives were planned. Nevertheless, nowadays there are only four European states that nationally operate strategic-airlift aircraft.

Having the Military Rapid Response Concept, followed by a Maritime Rapid Response Concept and an Air Rapid Response Concept, the Capability Development Plan (CDP) was drawn up in 2008 trying to once again prioritise the shortfalls in the EU military capabilities.

The 2018 Capability Development Plan (CDP) was followed by 11 new EU Capability Development Priorities and the EU Requirements Catalogue in 2019.

In 2022 an EU Strategic Compass, a new NATO Strategic Concept and a new US National Security Strategy were adopted. All these documents underline the importance of the EU and its military capabilities to address the full range of global challenges.

Nevertheless, all these activities, the main Allied operations in the 21st century like those in Iraq, Afghanistan, etc. have clearly demonstrated that many European NATO nations still have relatively limited capabilities for the rapid deployment of significant forces outside national territory and for extended sustainment of operations far from home bases.

ACKNOWLEDGEMENTS

This article was supported by NSP SD program funded by the Ministry of Education and Science of the Republic of Bulgaria, under the grant agreement no. Д01-74/19.05.2022.

NOTES

¹The Headline Goal 2010 was adopted in 2004

REFERENCES

A Strategic Compass for Security And Defence, For a European Union that protects its citizens, values and interests and contributes to international peace and security, The EU Council, 21 March 2022.

Development of European Military Capabilities, Press – EU Council Secretariat, July 2009, pp. 2-3, <http://www.consilium.europa.eu/esdp/> – available on November 6, 2022.

European Council declaration on strengthening the Common European Policy on Security and Defence, Cologne European Council, 1999.

Helsinki European Council 10 and 11 December 1999 Presidency Conclusions, European Parliament, 1999, https://www.europarl.europa.eu/summits/hel1_en.htm – available on November 6, 2022.

Military Requirements for Military Mobility within and beyond the EU, Note from General Secretariat of the Council to Delegations, 11373/19, Brussels, 19 July 2019, p. 4.

National Security Strategy, The White House, Washington, October 2022.

NATO 2022 Strategic Concept, Adopted by Heads of State and Government at the NATO Summit in Madrid, 29 June 2022, p. 10.

NATO 2030, Factsheet, June 2021 [viewed November 6, 2022]. Available from: www.nato.int/factsheets
Outcome of the Council Meeting, 3726th Council meeting, Foreign Affairs (including Defence), Brussels, 11 and 12 November 2019, Council of the European Union, 13976/19, p. 9.
Report on the implementation of the European security strategy “Providing Security in a Changing World“, December 2008, European Security Strategy “A Secure Europe in a Better World“, Council of the European Union, European Communities, 2009, p. 23–24.

НЕДОСТАТЪЦИ ВЪВ ВОЕННИТЕ СПОСОБНОСТИ НА ЕВРОПЕЙСКИТЕ СТРАНИ - ЧЛЕНКИ НА НАТО, В КРАЯ НА ХХ И НАЧАЛОТО НА ХХІ ВЕК

***Резюме:** Статията изследва еволюцията на плановете на Европейския съюз за изграждане на ключови военни способности, които да позволят на Съюза да провежда независимо и ефективно бъдещи многонационални операции. Анализът на поредицата от инициативи, планове и концепции показва, че съществуващите недостатъци все още не са преодолен и все още има сериозни недостатъци във военните способности на Европейския съюз.*

***Ключови думи:** възможности, недостатъци, оперативна съвместимост, концепция, инициативи*

Assoc. Prof. Plamen Bogdanov, PhD

University of Library Studies and Information Technologies

E-mail: p.bogdanov@unibit.bg

Sen. Assist. Prof. Ralitsa Yotova, PhD

University of Library Studies and Information Technologies

E-mail: r.yotova@unibit.bg

Sen. Assist. Prof. Steliana Yordanova, PhD

University of Library Studies and Information Technologies

E-mail: s.yordanova@unibit.bg

НАЦИОНАЛНА СИГУРНОСТ NATIONAL SECURITY

РАЗВИТИЕТО НА КУЛТУРНИЯ ТУРИЗЪМ В ДЪРЖАВАТА, СВЪРЗАН С ПАТРИОТИЧНОТО ВЪЗПИТАНИЕ НА НАЦИЯТА, КАТО ЕЛЕМЕНТ ОТ НАЦИОНАЛНАТА СИГУРНОСТ

Ивайло Петров

<https://doi.org/10.70300/ZTWB5223>

***Резюме:** Статията трябва да покаже важната роля на културния туризъм не само в стопанската сфера, но и в патриотичното оформяне на светогледа на подрастващите, което несъмнено е важен елемент от сигурността на държавата. Образователно-приложният модел, който културният туризъм може да предостави с формирането на нагледни уроци по история, съчетани с насочване на светогледа на младото поколение към отминалите времена, предлагащи ценни уроци за бъдещето, съчетани с всички атракционни на туристическия бранш, ще привлече интереса и ще породят желанието за посещаване на обекти от културното наследство, което ще генерира така необходимите приходи за музеите.*

***Ключови думи:** културен туризъм, национална сигурност, патриотизъм*

ВЪВЕДЕНИЕ

Развитието на културния туризъм в Република България трябва да се разглежда не само като инвестиция за постигане на възвращаемост на вложените капитали и умножаването им с цел реализирането на печалби. Трябва да разбираме, че част от тези печалби под формата на данъци влизат в държавната хазна, което също е важно за националната сигурност. Посещението на културни обекти е свързано с възпитаването и формирането на патриотични чувства в младото поколение, което също е съществен елемент от сигурността на държавата. Практикуването на екскурзии с цел посещението на културни обекти, свързани със славното минало, би бил правилен подход при формирането на патриотични чувства в подрастващите поколения. Такъв подход може да се разглежда като образователен елемент, който оставя трайна следа в светогледа на учащите. Важната роля на културния туризъм изпъква с образователната и познавателната цел на практикуването му и би бил атрактивна част за учащите, включен в учебните им програми.

СЪЩНОСТ НА КУЛТУРНИЯ ТУРИЗЪМ

Можем да разгледаме културния туризъм като обогатяване на знанията и впечатленията, получени по време на пътуване. Тези знания и впечатления оставят трайна следа в светогледа, а оттам и в отношението към държавата. Туризмът е в пряка зависимост от културното развитие на нацията и представя пред туристите стремежа към самоусъвършенстване, любознателност и необходимостта от обществен живот и общуване със себеподобните. Оттук изхожда и разбирането за същността на културния туризъм като „специализирано туристическо пътуване, мотивирано от задоволяване на социокултурни потребности чрез консумация на културни ценности“ (Kostov, E., 2001, 15).

За по-успешно икономическо развитие и стимулиране на културния туризъм като фактор за патриотично възпитание могат да се създадат електронни карти за маркиране и събиране на точки от посещение на културни обекти, като при събирането на определен брой точки собственикът на електронната карта получава някаква отстъпка от посещението на хотел или друг обект от сферата на туризма. Един такъв стимул може да създаде предпоставки за по-чести посещения на обекти, свързани с културното ни наследство. Можем спокойно да определим като поделемент на културния туризъм – образователния туризъм. С развитието на съвременното информационно общество нарастват изискванията към интелекта, културата и образованието на неговите членове. Напълно нормално е да се изисква и търси културна възвръщаемост от туристическите пътувания, което е в пряка зависимост от културната среда на туристическата дестинация. Могат да се създадат културно-образователни програми, с които да се мотивират туристическите младежки пътувания в съчетание с повишаване на образователното равнище и възпитание в патриотични чувства. Тогава патриотизмът при младото поколение ще работи за създаване на отечествена гордост, като акцентира върху придобивките на нацията от историческото минало, представени в настоящето. Патриотизмът се отбелязва с чествания на значими събития от историческото минало чрез провеждане на мероприятия за сплотяване на нацията.

Като успешен пример за добре развит обект за културен туризъм в държава от Европа можем да посочим Франция и музея Лувъра. Днес Лувърът е разположен в центъра на Париж, между река Сена и улица „Риволи“, което е много удобно за посещение от туристите, интересувачи се от безценните колекции, съхранени в залите и коридорите му. Освен огромните приходи, които Лувърът реализира, той е признак за национална гордост за французите и генератор на патриотично възпитание, представящ експонати не само от френската история, но и шедьоври на световноизвестни творци като Леонардо да Винчи, Рембранд, Рубенс, Тициан, Пусен и други известни художници. Сред прочутите скулптури в колекцията му са Венера Милоска и Нике от Самотраки, а колекцията на Едмонд де Ротшилд, дарена на музея през 1935 г., запълва самостоятелна зала. Само тази колекция съдържа 40 000 (четиридесет хиляди) гравюри, 3000 (три хиляди) картини и 500 (петстотин) илюстрирани книги. Следователно произведенията на изкуството, сътворени от известни творци и представляващи едни от най-скъпите експонати в колекциите на музеите, които

привличат туристите от цял свят, отдали се на културен туризъм, са предмет и на национална гордост и патриотично чувство за французите.

След като красотата и паричната стойност са предмет на национална гордост и пораждат патриотични чувства, а също така привличат туристи от цял свят, за да ги видят, е редно да се отдаде дължимото и на златните и сребърните съкровища, изложени в българските музеи. Важна част от техните колекции привлича туристите не само с красотата на ювелирното изкуство и с майсторството за постигане на съвършенство на детайла, но и със стопанската си стойност. Колекциите в българските музеи, подобно на представените в европейските музеи, са начин за опознаване на историята на българските земи, наследени са от поколение за поколение, но и възпитават в патриотизъм, което е важен елемент от нашата национална сигурност, както и от сигурността на Европа като цяло.

От съществена важност е културният туризъм да работи активно в две направления: вътрешен в държавата и външен към световните дестинации. Не бива да забравяме, че туроператорите, регистрирани в България, плащат данъци върху приходите и осигурителни вноски върху трудовите възнаграждения у нас, което е съществено перо от държавния бюджет, а приходите в него са несъмнено от интерес за националната сигурност. „Ето защо главната цел на националната ни сигурност е защитата на нашите национални ценности, които основно се съдържат в българското културно и природно наследство“ (Sachev, E., 2005, 13). Ценностите като цена, като стойност или като важност и полза!? В цитирания текст от книгата „Културно наследство и национална сигурност“ на Евгений Сачев се говори със сигурност и за патриотизма като такава ценност, който се създава в най-ранна детска възраст, повишава се и се засилва с опознаването на историята, културата и битата на нациите и е сърцевина на националната сигурност.

РЕЗУЛТАТИ

Вътрешната основа на националната сигурност на държавата и държавността в глобалния свят, в който живеем, се базира на защитата на интересите на демокрацията, човешките права и върховенството на закона. Институциите, ангажирани със сигурността на държавата, трябва да са организирани така, че да работят за предотвратяването на кризи, да умеят да управляват конфликти и да стабилизират постконфликтни ситуации. Основна задача на националната сигурност в една силна държава трябва да бъде гражданите да получат най-добрата сигурност срещу парите, които инвестират в структурите и институциите, натоварени със задачата да гарантират сигурността. Основно право и задължение на една държава е да държи монопола върху насилието на своята територия на база сигурността, която предлага на гражданите посредством законите и институциите.

„Дискусията за държавата може да тръгне от прочутото определение на Макс Вебер, който я нарича деец вътре в обществото, притежаващ монопол върху легитимното насилие. Това определение е просто и убедително: в добре организирани общества като тези, в които повечето от нас живеят или им се иска да живеят, частното или груповото насилие е нелегитимно. Конфликтът сам по себе си не е нелегитимен, но не може да се разреши

законно, като се използва частно или групово насилие. Само централната политическа власт и онези, на които тя е делегирала подобни права, могат да употребят насилие. Сред разнообразието от санкции за поддържане на реда най-крайната – силата – може да се приложи само от специален деец вътре в обществото, а той е ясно посочен, добре централизиран и дисциплиниран. Този деец или тази група дейци са държавата.“ (Gelner, E., 1999, 9–10)

Дефиницията на Макс Вебер вероятно съвпада с непосредствените възприятия на повечето членове на съвременните държави. Според Вебер държавата не трябва да се дефинира според извършваната от нея държавническа дейност, а според такава, която е присъща само на нея. Такъв монопол върху физическото насилие може да притежава само една добре построена, структурирана и работеща държава чрез своята система от работещи служби, гарантиращи националната сигурност. Спецификата на модерната държава е, че тя е наложила монопол върху легитимното насилие, за разлика от миналото, когато например „кланът“ като социално обединение си е служел с него.

ИЗВОДИ

Нацията не се ограничава от граници, защото много хора от националната общност могат да живеят навсякъде по света, но да определят себе си като представители на етноса, от който произхождат, и да носят паспорта на държавата, към която се самоопределят и/или в която са родени. Но всички представители на определена нация ги обединява патриотизмът, който носят в себе си и който е свързан с държавата, от която произхождат, а спомените за този патриотизъм се коренят в това, което са научили за миналото на предците, живели преди тях и оставили в днешния вид държавата, наследена от поколението.

За да са запознати добре с миналото на държавата си и за да могат да ценят настоящето и бъдещето, младите представители, отговарящи на хронологическата връзка етнос – народност – нация, посредством културния туризъм могат да се запознаят с културното наследство и това да остави траен спомен в тях и да възпитава, и да поддържа патриотичното чувство. Един от главните елементи на националната сигурност на държавата е чувството за принадлежност на нейните поданици, а то се възпитава още при младото поколение и се поддържа цял живот именно с познанието кои сме ние, откъде идваме и накъде сме се устремили в бъдещето.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Неслучайно в това изследване дадох пример с лидера на музеите в света – Лувъра, който е в центъра на френската столица Париж. Огромен брой хора посещават този музей всяка година, за да видят експонатите от цял свят в обособени колекции, придобити чрез търговски сделки, войни, колониална политика, водена от Франция през Ренесанса и Новото време, а и до съвременната епоха. Това издига държавата на висок пиедестал, който поражда гордост и самочувствие на поданиците на френската държава. Всяка държава има своето

славно минало, което трябва да се знае и да се помни, а това може да се случи само чрез нагледно представяне на колекциите и експонатите като част от културното ни наследство в музеите не само в България, но и в Европа и света. Трябва да се разбере, че развитието на културния туризъм не са само приходите в стопанската сфера на държавата ни, но и шанс да поднесем информацията за богатото културно наследство на Република България по възможно най-интересния начин пред туристите и младото поколение за създаване и развитие на патриотично чувство във всеки българин.

ЛИТЕРАТУРА

- Костов, Е. (2001). *Културният туризъм*. София: Университетско издателство „Стопанство“.
- Сачев, Е. (2005). *Културно наследство и национална сигурност*. София: Петекстон.
- Гелнър, Ъ. (1999). *Нации и национализъм*. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“.

REFERENCES

- Kostov, E. (2001). *Cultural tourism*. Sofia: University Publishing House “Economics”.
- Sachev, E. (2005). *Kulturno nasledstvo i nacionalna sigurnost*. Sofia: Petekston.
- Gelner, E. (1999). *Nacii i nacionalizam*. Sofia: Universitetsko izdatelstvo “Sv. Kliment Ohridski”.

THE DEVELOPMENT OF CULTURAL TOURISM IN THE COUNTRIES, RELATED TO THE PATRIOTIC UPBRINGING OF NATIONS, AS AN ELEMENT OF NATIONAL SECURITY

Abstract: *The article was prepared to show the important role of cultural tourism not only in the economic sphere, but also in the patriotic shaping of the worldview of adolescents, which is undoubtedly an important element of the security of states. The educationally applied model that cultural tourism can provide with the formation of visual lessons in history combined with directing the worldview of the younger generation to the past offering valuable lessons for the future combined with all the attractions of the tourism industry will attract the interest and desire to visit cultural heritage sites, which will generate much needed revenue for museums.*

Keywords: *cultural tourism, national security, patriotism*

Ivaylo Petrov, PhD candidate
University of Library Studies and Information Technologies
E-mail: ipetrov710726@gmail.com

THE IMPORTANCE OF SPORTS AND TRADEMARKS OF THE REPUBLIC OF NORTH MACEDONIA

Darko Kaevski

University of Library Studies and Information Technologies

<https://doi.org/10.70300/SUKN7777>

Abstract: *After the dissolution or abandonment of certain alliances of states, each state has its own need to move from one way of functioning to another way of functioning. The transition from one mode of functioning to another mode of functioning is called a transition period. So, we have a similar period of transition in all areas of activity.*

When a period of transition is mentioned in all areas of functioning, it means the transition from federal functioning to independent functioning. There is such a transition in the legal legislation, that is, when a certain union is abandoned or disintegrated, the states must generate their own individual rules on which they will subject their citizens. Of course, those rules must be new and be rules that will be valid only for the country they refer to, because the federal validity ceases to be valid.

So, like any area of functioning that becomes independent, sport is also an area that is legally independent. It depends on each state individually, whether and how many provisions it will keep from the federal legal regulations and whether how much it will incorporate into the independent ones.

Keywords: *union, independence, legal regulations, incorporation, transition*

INTRODUCTION

After the formal independence, the Republic of North Macedonia was faced with a strong challenge, that is, to actually become independent in all areas. It meant that the Republic of North Macedonia completely abandoned the federal functioning and moved to independent functioning in each area. From this arose the need to make an independent legal legislation that would be valid only for its citizens and only its citizens would be subject to the sanctions resulting from non-fulfillment of the stipulated obligations. Things were going in that direction as well. Each area received its own law with special rules, and started literally from the beginning. In a large part of the areas, the Republic of North Macedonia decided to copy some of the provisions that were valid before. It was all done with one and only goal, and that was to start with the functioning of all areas separately, and then to make adjustments as time goes by. As time passed, not all areas developed equally. Some legal regulations were passed earlier, some later. So, the Republic of North Macedonia entered the process of decentralization in all areas. The same thing happened in sports. The law on sports was adopted, the main purpose of which was to start treating all unregulated

issues in the field of sports after the independence of the state. That is how the decentralization in sports began. The Law on Sports has undergone 22 amendments to reach its current version. Of course, legal gaps often occur, which must be reviewed and taken into account, all in order to increase the degree of legal certainty.

DECENTRALIZATION OF THE SPORTS ACTIVITY

One of the basic foundations of the modern development of sports in the Republic of North Macedonia is the acceptance and the execution of the decentralization, for which experts point out that is a process which needs to be realized in a certain period of time, which unfortunately can not be predicted in advance, because of the specifics and the diversity of each environment that condition this process.

The European Council in 1985 formed its views related to the place and the role of the local self-government units and gave them in the thorough document “European Charter of Local Self-Government“ adopted by the European Council the same year. In it for the first time are defined some of the basic principles of modern conception of the local self-government, its anatomy and financial and other relations between the central and local government. The charter emphasizes the importance of the local government, that it represents one of the basic foundation of the democratic organization and that the autonomy of local self-government implies democratic self-governing bodies to make their own independent decisions, to regulate and manage with the work from their competence based on their own responsibility and interest of the local population.

In order to protect the local self-government, in the Charter it is processed and emphasized the situation where the take away and the restriction of the decentralized public works by the central government can be made only in cases procedure provided by law.

Starting from the determination and taking into account the exceptional importance of the determination for the consequential placement of the local self-government units in conditions of decentralization, in Article 9 of the Charter it is insisted on respecting the following principles for securing the financial sources of the local government:

- The income of the local budget needs to be proportionate (adequate) to the expenditures for performing local public functions;
- Part of the financial resources to come from own (local) taxes and non-tax incomes, the amount of which is determined by the local government;
- Transfers(grants) from the central budget should not be earmarked and the discretionary right of the local government to run its own politics in the frame of their competences should not be jeopardized;
- To finance capital investments the local government has the right to be indebted in the domestic financial market.

In 2001, after the adoption of the Ohrid Framework Agreement, The Republic of North Macedonia started the decentralization process, followed by the Amendments of the Constitution of the Republic of North Macedonia, adopted in 2001 and the adoption of the Law on Local Self-

Government in 2002. According to the basic concept, the process of a decentralization should be realized in two phases, where the central government has an obligation to make a transfer of the competencies of 84 local self-government units and the city of Skopje, which is a separate unit and on whose territory there are 10 municipalities.

In the research the basics of decentralization from the legal and institutional agreements are processed and the effects of the process of decentralization in sports. We analyzed the process of decentralization, in all its segments, from the beginnings of the transfer of competencies and resources from central to local level, as determined by Law on Local Self-Government (“Official Gazette of the Republic of North Macedonia” No. 26/02). The beginning was conditioned by the need for harmonization and adjustment of the existing laws and / or adoption of additional laws and bylaws acts and reconstruction, reforming and strengthening the institutions that were included in them.

This approach concludes that the decentralization process can be considered primarily as a technical activity. However, with the transfer of the competencies and the resources, regrouping of political privileges and powers and redistribution of resource control, has emerged as well, from central to local government, which caused additional implications and slowed down the decentralization process.

With the adoption of the Law on Local Self-Government in 2006, a solid framework of the decentralization process in the Republic of North Macedonia was provided. A new page has been opened regarding the reforms of the political stage and in public policy. With it, according to experts the framework of the Ohrid Framework Agreement has been exceeded, where there were a significant expansion of the local competencies and increase of the responsibilities of the 84 municipalities and the city of Skopje, in providing finances for the municipality, education, social and health care, public services, urban and rural planning, environment, local development, sports and culture.

In the period from 1991 to 2002, the municipalities in the Republic of North Macedonia had limited power and were in the service of urban communal services, such as water supply and sewerage, public lighting, drainage, solid waste management, construction, maintenance of local streets and roads and regulation of public transport.

From the conducted surveys and interviews arose the argument that the process of decentralization is also a political process, where the interest and action of political parties, whether in position or in opposition, political programs and will had a strong impact on its establishment. Therefore, the oscillations of the achieved results in certain municipalities and regions are evident. Although the ultimate goal is the independence of municipalities and the provision of stable sources for their functioning, the impact of certain bodies and central government institutions have a strong reflection on the success or the failure of the transferred competencies in a certain municipality or region.

Decentralization processes in the Republic of North Macedonia started in July 2005, and were preceded by numerous reactions and developments in relation to the function of the newly formed municipalities. It all started with a reform in some institutions, ministries and organizations, where there was an urgent, and somewhere even a rushed transfer of civil servants and a reform of some

institutions. Some grave interventions and advanced stages for this process took time and preparation.

The employees, from some ministries were transferred, while the rights of ownership of movable and immovable property were transferred slowly. Our analyzes also talk about slow development and strengthening of the municipalities, which are conditioned by certain decisions and resolutions of the central government, which are the reason for this phenomenon.

Decentralization of sport is a process in which every subject must bear his share of the burden, so that every citizen can be offered to do sports and recreation, and his right and choice is what he will accept from all of that.

The changes in education had an impact. The 2002 Law gave the right to the municipalities to administer, organize and finance the primary schools and the high-schools, in cooperation with the central authorities. The competencies of the municipalities were additionally elaborated in several laws and bylaws adopted in 2004.

By 2010 under the municipalities' jurisdictions there were 339 primary schools with over 18 000 employees, 81 high schools with over 6 600 employees and 25 school dormitories that were transferred. This included real estate rights, equipment, inventory, archives, teaching equipment, documentation and other resources for work. In this segment of the decentralization process, sport is conditioned by human resources and material base that is in the competence of education, and it is used for physical education, school sports and sports.

In the past five years we have faced the rights and obligations that the municipalities received, as owners of the primary and secondary schools, and they were given earmarked grants to pay for the costs of the maintenance of these facilities. In the next phase it was planned for the municipalities to expand their responsibilities so they can pay the salaries for the people working in the educational field. At the end of 2010, 77 out of 85 municipalities met the basic requirements that are part of the second phase.

In the process of decentralization and organization of the country, in which the competencies should be transferred from central to local government, the activity of sport is also located, that in the period from 1991 to 2010, felt the social, political and economic changes that have happened in great measure.

The state responsibility and its contribution in this phase is determined in relation to the upgrading of the legal regulation and the provision of real transfer of competencies of the local self-government units.

The responsibility of the local self-government is to face the obligation to put the individual, i.e. the citizen, in the center of their activities and values.

The decentralization process requires the provision of preconditions for a real transfer of the competencies, given in a legal framework as a starting position in the following period.

Modern sports analysts from several European countries are in an agreement related to the performance of several basic models and principles for sports management. They affirm the models of intervention and non-intervention in relation to provision of material and financial resources, then, the model of centralized and decentralized sports management.

The use of the principle of intervention and non-intervention is present in both forms of management, centralized and decentralized.

Depending on the achieved results, the sports systems are also grouped in two categories, consolidated and non-consolidated system of sports movement, and the previous two types are present in both models.

This indicates that there is no ideal system for leading and planning the activity of sport. Due to, from the aforementioned we can conclude that in certain countries results are given by different combinations, the use of legal regulation and the model of financial support, where the sport is realized in a certain form of competition system. The achieved results in the range of active population with sports and sports-recreational activities, as well as the achieved high sports results, are present everywhere and gave optimal results, thanks to the right choice.

When creating the decentralization of sports in the Republic of North Macedonia, the orientations determined in the two thorough documents of the European Council are followed and used, and that is the European Sports Charter and Code of sports ethics, in which the obligation is sports and recreation to be available to all citizens regardless of age, gender, religion, psychosomatic status, etc. The use of these determinations in the projections for the development of sports in the Republic of North Macedonia is considered as an obligation. The governments that will determine to promote the sport as a significant factor for human development, in accordance with the European Sports Charter, ought to enable the participation of each individual in sport and to protect and promote moral and ethical values, human dignity, and the safety of those who participate in sports. In the preparations for decentralization in the period from 2002 to 2004, activities were realized in relation to the determination of the competencies of the local self-government, performed within the legal framework given in the Law on Local Self-Government.

According to the regulations of the Law on Local Self-Government (“Official Gazette of RM no. 26/02”) and the Operational Program for Decentralization of the Republic of North Macedonia, The Law on Amendments to the Law on Sports was adopted (“Official Gazette of RM no. 66/04”), it was mostly related to the assertion of the competences of the country and the local self-government in sports.

With the additions in the Law of Sports, the interest of central and local government is assessed. In the direction of setting a legal framework for a successful transfer and realization of the competencies, naturally is the preparation of the bylaws regarding the categorization of sports facilities, informational sports network and the establishment of mechanisms for law enforcement monitoring.

The next step regarding this complex process is the real transfer of competencies. We conclude that those competencies are particularly slowly transferred to those in the material sphere.

Sports facilities as one of the most important segments for the function of sports and physical education were subject to constant analysis and following, all in order to increase their number, to improve their functionality, maintenance and equipping in conditions of chronic deficiency of funds. Therefore, in the decentralization of sports and transfer of competencies from the central to the local government, attention should have been paid to sports facilities, in terms of their

management, use and maintenance as well as according to their planned transfer to the local self-government units.

Regardless of the current situation in terms of management, use and maintenance of sports facilities, no solutions were required that would help for all the sports facilities to retain their basic function for sports activities.

Following the laws, numerous competencies are transferred from central to local government, with which in every local self-government unit is enabled the provision of sports and recreational activities to the citizen, depending on his interests and need.

In the period from 1989 to 1997, for a certain part of the transferred competencies the responsibilities of the central and local government were not assessed, which contributed to their neglect. In the limited possibilities of the budgets of the State and the city of Skopje, there were no assessed opportunities for planning of the funds for this purpose. With exceptions, some parts of the activity of sport were supported, but not enough for real achievements and influence. Therefore, in the Law for local self-government (“Official Gazette of RM no. 5/02”) Article 22, item 6, the competencies of the local self-government units in the activity of sports are determined:

“Sports and recreation – development of mass sports and recreation activities; organizing sports events and manifestations; maintenance and construction of sports facilities and support of sports unions”.

With this policy, competencies from the central are being transferred to the local government, with which the provision of sports and recreational activities to the citizen is allowed, depending on his interests and needs.

Changes and additions are made in the Law on Sports (“Official Gazette of the Republic of Macedonia No. 29/02 and 66/04”) for the base of the provisions of the Law on Local Self-Government, in accordance with which, the competencies of the municipalities of the city of Skopje are differentiated, where the competence of the municipalities and the city of Skopje are upgraded and defined in the activity of sport:

- the development of mass sports and recreational activities of the citizens, included in the programs of sports and sports-recreational clubs, in realization of the school and student sports system, sports for all, and especially sports and recreational activities for people with disabilities;
- organizing sports events and manifestations, supporting the system of competitions on a municipal level and the level of the city of Skopje, in certain sports and categories, supporting the traditional sport competitions and manifestations, from national and international character, supporting the schools and students system of manifestation and forms of competitions for people with special needs, as well as the mass sport-recreational activities of the citizens;
- determining the network of sports facilities, their classification, maintenance, use and equipment, planning and construction of modern sports facilities and the determination of the recreational zones for mass sports; and

- support of municipal unions and the City Sports Union Skopje, as the highest form of organization, expressed in the sublimation of the activities and needs of the sports clubs on the territory of the municipality and the city of Skopje, providing spatial, material and personnel conditions for them functioning.

For the realization of decentralization for the activity of sport, the provisions in the Law on the City of Skopje, are also important, in which certain ambiguities were brought additional implications in execution of the decentralization of the sport in the city of Skopje.

CONCLUSION

The competence for the financing of sports clubs and individual athletes in accordance with the achieved decentralization of the Republic of North Macedonia is divided between the units of the local self-government and the central government. Local self-government units, through their funding of successful athletes and sports clubs, aim to further motivate citizens to start playing sports from an early age. Also, through the local self-government units, it invests most directly in athletes and sports clubs, through various types of assistance for organizing events and various sports manifestations. As we can conclude from what we observed earlier, even from the lowest organizational units, there is constant investment in sports, with the aim of affirming the units of the local self-government. Through this type of affirmation of athletes and sports clubs, they later aim to represent the Republic of North Macedonia with pride and dignity at various tournaments and events organized by the state. Investing in sports is not always through direct financial assistance to clubs and athletes. This is also done through investing in the sports infrastructure and awarding of different types, all with the aim of competing for the organization of larger sports events. That is why, continuous investment in sports as a whole, surely gives the desired results and the same should be as large as possible. Sport should be a tool that will allow overcoming all barriers because sport leads to common understanding, joy and unification.

REFERENCES

- Akimovska, M., Naumovski, G., Naumovski, V.** (2011). Material Rights of the Trademark Holder and Analysis of Sports Trademarks Cases, RIK.
- Bagaric, M., Hargovan, A., du Plessis, J. J.** (2011). Principles of Contemporary Corporate Governance, 2nd Edition
- Barber, S.** (2011). Company Law, Old Bailey Press.
- Belicanec, T.** (2010). Business Law, No. 19, Association of Lawyers of the Republic of Macedonia, Skopje.
- Belicanec, T.** (2010). Business Law, No. 22, Association of Lawyers of the Republic of Macedonia, Skopje.
- Belichanec, T.** (2011). Banks, investment funds, stock exchanges, University "St. Cyril and Methodius" Skopje, Faculty of Law "Justinian I", Skopje.
- Belichanec, T., Klimovski, A., Mucunski, T.** (2014). Corporate governance, elementary university textbook, University "St. Cyril and Methodius" Skopje, Faculty of Law "Justinian I", Skopje.
- Brown, A., Kheria, S., Cornwell, J., and Iljadica, M.** (2019). Contemporary Intellectual Property Law and Policy.
- Cahl, A., and C. Doland, D.** (2010). Comparative Company Law.
- Cory, J.** (2004). The Ethical Revolution of Minority Shareholders, Business Ethics.
- Digman, A.** (2012). Oxford University Press, Company Law: core text.
- Echarri.** (2011). Minority Shareholders Rights: An International Guide.
- Glickman, L., Sherman, J.** (2013). Trademarks in sports: an overview.
- Joffe, V., Drake, D., Richardson, G., Lightman, D.** (2011). Minority Shareholders: Law, Practice and Procedure.

- Koevski, G.** (2005). Comparative corporate governance, Postgraduate studies in the field of business law, Faculty of Law “Justinian I”, Skopje.
- Mantysaari, P.** (2005). Comparative corporate governance, Shareholders as a rule-makers.
- Milman, D.** (2009). National corporate law in a globalized market, The UK experience in perspective.
- Wise, A., Meyer, B.** (1997). International Sports Law and Business, Volume 3.
- Nedkov, M., Belichanec, T.** (2008). Company Law, National and University Library “St. Kliment Ohridski”, Skopje.
- Netkov, M.** (2007). Joint stock company: legal physiognomy, structure and functioning, Rafajlovski Consulting – Skopje.
- Panagiotopoulos, D.** Athens (2017). Sports Law.
- Payne, J.** (2002). Takeovers in English and German law.
- Pettet, B.** (2005). Company law, Second Edition.
- Siems, M., M.** (2008). Convergence in Shareholders Law.
- Smokvina, V., Kluwer, W.** (2017). Sports Law in Croatia.
- Szudoczky, R.** (2009). Takeover regulations and protection of minority shareholders.
- Tison, M., De Wulf, H., Van Der Elst, C., Steennot, R.** (2009). Perspectives in Company Law and Financial Regulation.
- Townley, S.** (2019). Intellectual Property and Specific of Sports. *WIPO Magazine*.

ЗНАЧЕНИЕТО НА СПОРТА И ТЪРГОВСКИТЕ МАРКИ НА РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА

Резюме: *След разпадането или изоставянето на определени съюзи от държави, всяка държава има своя собствена нужда да премине от един начин на функциониране към друг. Преходът от един режим на функциониране към друг се нарича преходен период. Така че имаме подобен период на преход във всички сфери на дейност.*

Когато се споменава период на преход във всички области на функциониране, това означава преход от федерално функциониране към независимо функциониране. Има такъв преход в правното законодателство, тоест, когато даден съюз бъде изоставен или се разпадне, държавите трябва да генерират свои индивидуални правила, на които ще подчиняват своите граждани. Разбира се, тези правила трябва да са нови и да бъдат правила, които ще бъдат валидни само за страната, за която се отнасят, тъй като федералната зависимост престава да бъде валидна.

Така че, като всяка област на функциониране, която става независима, спортът също е област, която е юридически независима. От всяка държава поотделно зависи дали и колко разпоредби ще запази от федералните правни разпоредби и дали и колко ще включи в самостоятелните.

Ключови думи: *съюз, независимост, правни разпоредби, внедряване, преход*

Darko Kaevski

University of Library Studies and Information Technologies

E-mail: darko.kaevski@yahoo.com

ИЗДАТЕЛ

Академично издателство
„За буквите – О писменехъ“
Университет по библиотекознание
и информационни технологии

ДИРЕКТОР

доц. д-р Диана Стоянова
бул. „Цариградско шосе“ № 119,
ет. 2, стая 213
София 1784, България
тел.: +359 879 14 83 85
е-поща: d.stoyanova@unibit.bg

PUBLISHER

Academic Publisher
“Za Bukvite – O pismeneh”
University of Library Studies
and Information Technologies

DIRECTOR

Assoc. Prof. Diana Stoyanova, PhD
119, Tsarigradsko Shosse Blvd.
fl. 2, room 213
Sofia 1784, Bulgaria
tel.: +359 879 14 83 85
E-mail: d.stoyanova@unibit.bg

Списание „Образование, научни изследвания
и иновации“ излиза четири пъти годишно.

Journal “Education, Scientific Research
and Innovations“ is published four a year.

ISSN 2815-4630

ISSN 2815-4630